

A hely, ahol felnőttünk

1. Települések az 1920-as, 1930-as években gyerekszemmel

Uradalmak

Lajosháza (Somogy megye) iparos gyermekeként	3
Viczmándi-tanya (Hajdú-Bihar megye) uradalmi cseléd gyermekeként	5

Falu

Sződliget (Pest megye) állami hivatalnok gyermekeként	5
Szigetszentmiklós (Pest megye) tisztviselőcsalád gyermekeként	7
Mándok (Szabolcs-Szatmár megye) banktisztviselő gyermekeként	8
Bakonszeg (Hajdú-Bihar megye) iparos-kiskereskedő család gyermekeként	10

Kisváros

Szentendre (Pest megye) kiskereskedő család gyermekeként	11
Szentendre (Pest megye) iparoscsalád gyermekeként	13
Szentendre (Pest megye) iparoscsalád gyermekeként	13

Város

Debrecen (Hajdú-Bihar megye) tanyasi parasztcsalád gyermekeként	15
Debrecen (Hajdú-Bihar megye) kisiparos család gyermekeként	16
Debrecen (Hajdú-Bihar megye) kereskedőcsalád gyermekeként	17
Baja (Bács-Kiskun megye) bankigazgató gyermekeként	19
Pécs (Baranya megye) munkáslányként	24
Pécs (Baranya megye) nagykereskedő gyermekeként	25

2. Lakás

Tanyasi, falusi lakások

Debrecen Halápi-erdő (parasztcsalád lakása)	27
Sződliget (tisztviselőcsalád lakása)	29

Mándok (banktisztviselő család lakása)	30
Nagymányok (Tolna megye) katonatiszt családjának lakása	31
Kézdialmás (Románia, Kovászna megye), tanítólakás	32

Városi lakások

Szentendre (kisiparos család lakása)	33
Debrecen iparoscsalád lakása az Arany János utcában)	34
Debrecen (tisztviselőcsalád bérelt lakása a Széchenyi utcában)	34
Debrecen (lelkészözvegy lakása a Csapókerthben)	35
Debrecen (fényképész műteremlakása a Piac utcán)	36
Debrecen (katonatiszt családjának lakása a Péterfia utcán)	37
Pécs (városi cseléd albérlete)	39
Pécs (nagykereskedő családjának lakásai: Király utca, Kaposvári út)	39
Baja (bankigazgató családjának lakásai: Deák Ferenc utca, Tóth Kálmán tér)	42
Budapest (minisztériumi tisztviselő családjának lakásai)	44

A hely, ahol felnőttünk

1. Települések az 1920-as, 1930-as években gyerekszemmel

Uradalmak

Lajosháza (Somogy megye) iparos gyermekeként

Horváth Emma

Lajosháza nem falu, ez puszta. A külső részén, ahogy jön be az út Kálmánca felől, ott volt egy urasági épület, ahol az intéző lakott. A ház másik oldalán volt a kocsiút, azon mentek a hintók, fogatok. Teraszos épület volt oszlopos bejárattal; nem grófi kastély, hanem egy szépen megépített nagy ház, amiben volt nyolc-tíz szoba. Hagyományos drótkerítéssel volt bekerítve a park, és hogy az intéző házába ne lehessen bemenni, füves, mély árok vette körül. Nagyon szép, gondozott park volt, még külön kertésze is volt neki. Nyomós kút volt az udvarában, és úgy volt megoldva a központi vízellátás, hogy az én apám, a Horváth Sándor főgépész úr kitalálta azt, hogy fölnyomatta a vizet ebből a kútból a padlásra, és ott volt egy rendszerelosztás: a fürdőszoba onnan kapott vizet, meg a konyha onnan kapta a vizet. (...)

Az intéző volt a pusztán Széchenyi grófnak a megbízottja. A gróf úr mindig Amerikában volt, és mi csak akkor tudtuk, hogy jön haza, mikor söpörték, boronálták az utat, mert akkor ott egy szalmaszálnak, egy fűszálnak sem lehetett keresztben állni, olyan rendezett volt. Volt direkt egy ilyen gyönyörű, privát út, ahol érkezett, az úgynevezett parádés út. Lajosházát, magát a pusztát egy külön út kötötte össze Németlad felé az úgynevezett Búvár tanyával – ez volt a Búvári út. A Búvár tanyán disznókat tenyésztettek; szintén volt ott egy-két cselédház, de ott lakott az erdész is gyönyörű külön házban, mert az erdész, az nagy ember volt. Aztán, mikor azt a Búvári utat már kezdték boronálni, akkor mondta az apám, hogy na, jön a gróf úr, mert dolgoznak a cselédek. Gyönyörű földek voltak kétoldalt: jobb oldalt volt egy nagy nyírfaerdő, az nagyon homokos rész volt, azon keresztül mentünk Homokszentgyörgyre gyalog, gyerekek.

A puszta közepén volt a gémeskút. Úgy előttem van, ahogy benéztem a kútba: a téglák között nagy levelek, gyönyörű, zöld növények nőttek, s még a békákat is lehetett hallani. Abból a kútból ittunk, s vödörrel mentünk oda vízért, hordtuk be mosakodáshoz, mosáshoz... (...) A házak a gémeskút körül voltak körben. Cselédházak voltak az egyik oldalon, s az iparosok házai a másik oldalon, ezektől teljesen külön. A hatalmas nagy, hosszú cselédházakban nyolc-tíz család lakott; ezeket gangos háznak mondtuk. Négy oszloppal volt egy négyszögletű bejárat, és abból nyílt egy lukszerűség, mondjuk, mint egy szobának a fele. Ez egy közös konyha volt, s annak a közepén volt a téglából rakott dupla tűzhely. A tűzhely egyik oldalán is volt egy ajtó, másik oldalán is volt egy ajtó, itt volt egy szoba, ott volt egy szoba, itt volt egy család, ott volt egy család. De olyan is volt, hogy középen volt egy nagyszoba, szövet ágyterítővel volt a közepén egy függöny húzva, és egyik család itt lakott, a másik ott lakott. Nekünk is szoba-konyhánk volt, de mint iparos családnak, külön házunk. Bognár, kovács... az iparosokat azért mégis egy kicsit kiemelte a grófság. Annyi volt a különbség, hogy nekünk a szoba már padlós volt. A cselédségnek nem, azt úgy kellett felmeszelni, mert az földes volt.

Ahogy kimentél a lakásodból, mindenkinek volt egy része, egy gyönyörű kis udvar: ott volt a tyúkól, egy kicsit távolabb voltak a disznóólak s a faház – fával tüzeltünk, itt voltak fölfordva a hasábfák. Rengeteg baromfi volt, kacsánk volt, liba, tyúk, disznók voltak, minden.

A sima pusztaság egy nagy, füves terület volt: középen a kút, kétoldalt a házsorok – a gangos cselédházak és az iparosok házai –, és kész. S azon kívül, ha mentél (a pusztán kívül, mert ez ugye, a belső rész), ott voltak a kertek, s azokon túl már a temető meg a mező volt. Lajosháza másik végén, Kálmánca felé volt az intéző háza. Szemben vele, egy füves, parkos rész túloldalán, lent egy lapályban volt az iskola, és az intézőlak mögött – már kívül a pusztán – voltak a gazdasági épületek: magtárak, istállók, műhelyek, és ott volt az idénymunkások barakkja is.

Zala megyéből, Vasból mindig hoztak napszámosokat, mert a puszta népe nem bírta nyaranta a sok munkát – óriási földek voltak, Lajosháza körül az uradalom óriási nagy volt. Minden évben tavasszal hoztak húsz-harminc, meg sokszor ötven vagy kétszáz embert; hónapos munkás vagy szezonmunkás, így hívták őket. Külön barakkban laktak a pusztán túl, ahol az állatállomány volt meg a hatalmas raktárak.

Ötven-száz emberre volt egy barakk. A fekhelyek egymás mellett voltak sorban: szalmazsákok, rajta két pokróc, párna, s azon aludtak szegények. Ott is volt gémeskút, annál mosták a kis holmijukat, kitették a fűre, megszáradt, fölvetették... Volt nekik konyhájuk is.

Viczmándi-tanya (Hajdú-Bihar megye) uradalmi cseléd gyermekeként

Boros Margit

Jobbára a 30-as években a Viczmándi-tanyán laktunk. Úgy hívták az urat, hogy Viczmándi. (...) Ahol mi akkoriban laktunk, az egy bokortanya volt, ami része volt az uradalomnak. Több tanya, öt vagy hat volt egymáshoz közel. Már ebben benne laktak a dohányosok is, kocsisok is, béresek is. Ők is mind a szántással meg a vetéssel foglalkoztak. Na, meg voltak kondások meg gulyások, azok kint a legelőn voltak mindig, egész nap avval foglalkoztak, a jószággal. De a béresek, azok felkeltek hajnalban 3 órakor elrendezni a jószágot, majd reggel meg kimentek dolgozni, szántani, vetni, ilyesmit csinálni, meg húzatni, ami ilyen gépkapázás volt. Úgy mondtuk: húzatták a veteményt, a sorját.

Az uradalomban, a tanyán egy házban két család lakott. Akkoriban még nem konyhának hívták, hanem pitvarnak hívták azt a közös helyiséget, ahova a családok kimentek. Már így egyik oldalt volt az egyik család a pitvartól jobbra, a másik meg eme oldalt, balra. Osztán úgy volt konyha, szoba mindegyiknek, és abban lakott két család. Volt, mikor három lakott benne, az már nagy szegénység volt. Nem úgy, mint most, hogy: „Hát én oda nem megyek, mert nekem az nem tetszik.” Akkor tetszeni kellett mindennek.

Falu

Sződliget (Pest megye) állami hivatalnok gyermekeként

László Magdolna

1922-ben vették a szüleim ezt a telket Sződligeten és 1925-ben jöttünk ide lakni. Én még Pesten születtem és a legidősebb húgom is, utána költöztünk ki. Akkor itt édesapám épített egy két-szoba, konyhás házat, fürdőszobával, spájzzal. (...)

Amikor idekerültünk, akkor szinte az egész település üres volt, mert ez tulajdonképpen egy nyaraló-telep volt és akkor kezdtek itt parcellázni. Mondhatjuk azt is hogy egy tisztviselőtelep alakult itt, mert az itteniek közül legtöbben bent Pesten voltak tisztviselők. Az egész utca üres volt, csak fel Vác felé, a Határ útnál voltak házak, azon túl pedig fegyenctelep volt itt. A fegyencek dolgoztak ott, marhával foglalkoztak, teheneket tartottak és kocsival minden reggel hordták házhoz a tejet. Egy fegyőr meg egy fegyenc. Gyönyörű szőlőjük is volt, gyümölcsösük és zöldséges, minden, és a piacon is árulták itt a Fő téren, amit természetek.

Úgy a harmincas évek végére, a negyvenes évek elejére azért nagyjából beépült a település, de úgy igazán csak a háború után. Viszont volt rengeteg vendéglő már akkor is. Kezdem: a Katinka néni a Vasúti Vendéglőben volt, akkor a Tas néni volt ott a másik utcában, akkor a Kádár vendéglő volt, a Bedő, a Tar bácsi a Duna-parton, szóval annak ellenére, hogy nagyon kevesen laktak, mégis nagy élet volt a faluban.

Aztán a falu másik határától volt a Flochnak a birtoka. A Floch-Reyhersberg Alfréd volt itt a földbirtokos. Nagyon rendes volt, szerették is az emberek. Ez a Floch ez olyan ember volt, hogy év végén, aki a legelevenebb gyerek volt, az mindegy hogy jól tanult, vagy sem, de rossz volt, szóval nem lehetett megzabolázni, az mindig jutalmat kapott tőle. És egész nagy összegeket, mert 10 pengőt. Volt olyan is, hogy egyszer összeveszett a Floch a templomban. Bejött mindig a templomba, jó napot kívánt mindenkinek hangosan és akkor fölment a karzatra és onnan nézte a misét. Egyik éjjel együtt mulattak a Bartos Géza plébánossal, és valamin összevesztek. Akkor a prédikáció alatt fölment megint csak a karzatra, és onnan szidták egymást a pappal a prédikáció alatt.

Búcsú Sződligeten nem volt. Augusztusban van a Mária-búcsú, de mi van akkor, semmi nincsen itt. Nagy búcsúba Vácra jártunk és Sződön volt még nagy búcsú, itt nem volt, mert ez csak egy nyaraló-telep volt tulajdonképpen. Eleinte templom sem volt, a templom is '36-ba, '37-be így lett valahogy építve. A Határ úton a Barácsi bácsinak a házában volt egy szoba átadva, egy kis helyisége, és volt a kápolna, oda jártunk misére is és gyónni is. A templomot anyukáék táncolták meg hozták össze, mert színdarabokat rendeztek, hát minden hónapban volt itt színdarab, minden hónapban, volt úgy, hogy kétszer is. Ezeknek a bevételét összegyűjtötték, és abból lett építve a katolikus templom; egy közös adakozás volt ez, szóval mindenki adott

hozzá. Akkor ugyanígy fölépítették a református templomot, arra is így szedték össze a pénzt. Az már a végére került, az evangélikus templom, ami nem is lett befejezve. ott van kint a vasútnál, az is felépült, csak nem lett befejezve, mert jött a háború.

A Duna-part régen csodálatos volt. A strandon voltak öltözőkabinok, akkor voltak ilyen kis faházak, amiben meg lehetett szállni. Négy tenispálya volt, oda jártunk teniszezni, télen pedig a tenispálya megszűnt, ott volt a korcsolyapálya. Este végig tánc volt, zene a korcsolyázáshoz. Volt lent két vendéglő a Tar bácsinak és a Joó bácsinak a vendéglői. Alulról világított tánctér volt, itt olyan élet volt, hogy azt el sem tudják képzelni. Volt egy kis patak, azon egy gyönyörű híd és a mellet végig száletlik föl voltak építve. Volt ott is egy színpad, ott is sokszor szerepeltünk, táncoltunk.

Nagyon sokan jöttek Pestről minden hétvégén, sátrak voltak mindenhol felállítva. Nagyon szép sóderos strand volt, és aztán jól tönkretették, mindent tönkretettek itt. Hát érdemes most megnézni a Duna-partot.

Augusztus 20-án, Szent István napján volt csónakfelvonulás. Mindenki feldíszített egy csónakot, és akkor verseny volt. Mi megcsináltuk a Szent Jobbot, az én jobb bőrkesztyűm lett a Szent Jobb, azt tömtük ki korpával, a fiúk megcsinálták a vázat olyan hasonlóan, és a csónakba fölállítottuk és az edénybe csináltunk ilyen görögtüzet. De nem mi nyertük az első díjat, a második díjat kaptuk, és nem tudom már, hogy ki nyerte meg a versenyt. De élet folyt a Dunán. Amikor volt hétvége vagy szabadidő, akkor csónakkal átmentünk a túloldalra és ott főztünk bográcsban, vagy kukoricát, krumplit sütöttünk.

Szigetszentmiklós (Pest megye) tisztviselőcsalád gyermekeként

Korsós István

A harmincas években Szigetszentmiklós nagyközség volt, 3500 lakosa volt körülbelül. Elég tisztességes község házája volt, ami ma is megvan, ugyanúgy néz ki, mint akkor, de már városháza lett. Itt voltak általában a március 15-i ünnepélyek, amikor kivonult az iskola is, és az én szívem mindig fáj, mert nekem illendő módon sötét rövidnadrágban, fehér harisnyában és cipőben kellett lenni, az osztálytársaim meg klott gatyában és mezítláb voltak. Mikor hazaértem, anyám mindig panaszkodott: hogy néz ki kisfiam, a ruhád meg a harisnyád?

A régi református templomot '44-ben szétlőtték a németek, de a parókia, ami a negyvenes évek elején épült, az még most is megvan. Élveztük, amikor épült, mert kokszkályhák voltak bent, hogy szárítsák a falakat, és azt lestük. A kántor lakása is ott volt a templom mellett, meg a parókia is viszonylag közel volt, csak a másik oldalon, oda néha még be is settenkedtünk. A kántort rektor úrnak hívták, mert ő volt az iskola igazgatója is meg a gyülekezet kántora is, aki a temetéseken még búcsúztatót is mondott – későbbi elmondása szerint mindig igyekezett valamiféle etikai, megbecsülendő dolgot kiemelni és azt továbbplántálni. 30 hold földje volt a rektornak – a papnak 60 hold. A rektori földről még láthatók fényképek Szentmiklóson, a Csikesz étteremben, amelyik az Újtelepen van, nem olyan messze az új templomtól. Kiss Bandi ezekkel a régi képekkel dekorálta az éttermét; ott még apám is felismerhető egyik-másik képen, ahogy bográcsban főznek. (...)

Apám mindig mindenhol jelen volt, ilyen értelemben a szigetszentmiklósi közéletben is részt vett. Mondjuk semmiféle tisztsége nem volt, de azért a nyaralókkal jó kapcsolatot tartott. Talán a horgászegyesületben volt valamiféle sarzsija apámnak, de nem emlékszem erre egészen pontosan. A bátyámmal jártak horgászni, mert a Kis-Dunának voltak úgynevezett hókonyos részei, ahol hínár is volt, nád is volt; ott lehetett jól horgászni, és oda jártak ladikkal.

Inkább a középosztály járt Szentmiklóstra nyaralni Pestről, amennyire én emlékszem. Volt mérnök, volt köztisztviselő is, meg hát nevesebb ember a nyaralók közül Somogyvári Gyula író volt, akinek ott volt a nyaralója, aztán később ott is laktak. Ez a réteg volt az, amelyik megtehetette, hogy nyáron kitelepült a faluba és volt egy pár olyan ház, ahol ezt természetesnek tartották. Minden évben ugyanazokat fogadták, meg volt, aki vett magának házat is nyaraló céljára. A Kisfaludy utcában is volt ilyen, ott lakott például a fővárosi tejüzemnek az igazgatója, de még egy nótaszerző is. A nyaraló társaságnak az ifjúságával együtt nyaranta volt a strandon valamiféle előadás, ahol mindig szerepeltünk mi is.

Mándok (Szabolcs-Szatmár megye) banktisztviselő gyermekeként

Bessenyői Elvira

Mándok hosszanti fekvésű község, a főutca ott ment előttünk. A falu egyik végén volt egy tó, amellelt volt a katolikus templom, utána pedig a kastély. A kastély mellett van

egy óriási terület, ahova a Tiszán leúszatták a máramarosi erdőkből a fenyőfát, és ahol akkoriban egy óriási fatelep volt. A fatelep innenső szélén volt a Laci bácsiék háza. Laci bácsi volt a gróf főerdésze, ez az egész faállomány az ő parancsnoksága alá tartozott. A tó jobb partján mentünk Laci bácsiék felé, és akkor ott mentünk el e mellett az óriási terület mellett, ahol hegyekbe halmozva álltak a fahasábok.

A jószágkormányzó nem lakott nagyon messze Laci bácsiéktól, csak Laci bácsinak ott kellett a fatelep mellett lenni, a jószágkormányzó háza pedig kicsit beljebb volt. A faluban inkább az iparosok meg az uradalom vezető tisztviselői laktak, és azok a parasztemberek, akiknek háromtól húsz holdig volt különböző nagyságú földterülete. Mándok kimondottan parasztfalu volt, de mellette járási székhely is, tehát itt több hivatalnok élt. Volt itt járásbíró, és több hivatal meg több üzlet is volt nálunk, mint máshol, hiszen aki a különböző falvakból bejött ügyet intézni, az itt vásárolt. Egy járási központ, az mindig nagyobb életet él – a Kisvárdai Takarékszövetkezet is ezért létesült Mándokon.

A boltban akkoriban sót, cukrot, fahéjat, borsot, ilyesmit vettek, lisztet nem, hiszen a legkisebb parasztnak is megvolt a saját gabonája, a kenyérré való meg a gyúrnivaló. A legtöbb iparosnak is volt valamennyi földje, mert az ipar, az hol jobban, hol kevésbé jól ment, és a föld volt az alap, a biztonság, hogy a család ne haljon éhen. A hivatalnokok és a grófi tisztviselők viszont már úgy vették a kukoricát meg az árpát – a szüleim is, sőt Laci bácsiék is, akiknek nem földjük volt, hanem a gróftól kaptak fizetést, lakást; ez szerződés szerint ment. Minden intézőnek megvolt a lakása – ezek uradalmi lakások voltak –, de nem volt mindegyiküknek önálló háza, hanem volt egy nagy ház, amiben két vagy három intéző is lakott, ki-ki a maga többszobás lakásában.

A cselédlakások nem a faluban voltak, hanem az uradalmi majorokban, a földművelés közelében; szoba-konyhások voltak mindenütt, és aszerint voltak kisebbek, nagyobbak, különböző építésűek, hogy az uraság mennyire volt rendes. Meglehetősen sok uradalmi major volt; ezeket úgy helyezték el, hogy ne legyenek túlságosan távol egymástól, mert az embereket rendszerint szekérrel vitték egyik helyről a másikra kapálni, aratni... Intézői lakás és iroda minden majorban volt, mivel ezek egységként működtek.

Bakonszeg (Hajdú-Bihar megye) iparos-kiskereskedő család gyermekeként

Németi László

Kétéves voltam, amikor átköltöztünk Bakonszegre. Mi nagyon szabad életet éltünk a többi falusi sráccal együtt. A Berettyó mellett volt egy erdőcske, Dózsa erdőnek hívták. Ez onnan kapta a nevét, hogy a földbirtokos erdőt telepített annak emlékére, hogy az 1514-es Dózsa-féle parasztfelkelés utolsó hadvezére megadta magát. Gyakran jártunk oda az erdőbe, nagyon tetszett nekünk. Elmentünk és este jöttünk haza. Ki törődött velünk? Fölmásztunk a fákra, és néztük a madarakat, de nem bántottuk, csak néztük őket, ahogy körülöttünk csapongtak.

A bálszokások is nagyon érdekesek voltak falun. Emlékszem rá, hogy a nővérem rendkívül népszerű volt a falusi legények körében, anyám meg mindig kísérte. Ők tanítottak meg engem táncolni. Anyám szegény nem tudott rendesen, azt gondolta, hogy tud, de a nővérem, az nagyon szépen, nagyon jól táncolt. Bálok voltak, emlékszem rá, és őszi szüreti multságok. Maskarába bújtak és bejárták az utcákat. A fiatalok megteremtették maguknak a művelődési lehetőségeket, gyakran játszottak, tartottak előadásokat az iskolában, odamentek a lányok, félretolták a padokat... Meg ugye télen, amikor nagyon bezárkózottak az emberek, akkor volt az úgynevezett tanyázás is. Elmentünk a társaimmal a tanyákra, és akkor bort vettek elő, énekeltek...

Bakonszeg egy református település volt, református település ma is, alig volt egy-két görögkeleti család, római katolikus szinte egy sem volt. Minket a szüleim az istentiszteletre köteleztek, tehát minékünk minden vasárnap templomba kellett menni függetlenül attól, hogy apám istenhívő volt, de nem volt gyakorló keresztény. Anyám gyakorló keresztény volt, de nem volt bigott. Ő mondjuk minden második-harmadik vasárnap ment el, mert nem volt ideje. Ugye, csapos volt a kocsmánkban, ott kellett lenni. Nem volt ott munkaidő, reggel hat órakor már zörögtek, hogy „tessék már, meginnánk egy féldecit!” Viszont az anyám minden nagyobb ünnepen, sátoros ünnepnapokon – ugye, pünkösöd, húsvét, karácsony – részt vett. Minden gyereknek konfirmálni kellett. Megmondtuk a választ a lelkipásztornak a kérdésre, hogy milyen vallás. „Én református keresztény vagyok. Én a Kálvin János által megtisztított református vallást hiszem és követem.” – ezt kívülről kellett fújni.

Akkor még az orgonánál nem volt még villany, lábbal kellett segíteni ahhoz, hogy hangot adjon. És ott váltottuk egymást, és a többiek addig a toronyba felmentek meg kártyáztak, szóval nem mindig hallgattuk azért az istentiszteletet. Aztán a református pap – nagyon jó, lelkiismeretes ember volt – foglalkozott velünk, a hitoktatást ő tartotta. Reformátusok lévén nagyon komoly hitoktatás folyt, és kötelező volt templomba járni. Inkább délelőtt mentünk, de volt olyan is, amikor délután is kellett menni. Akkor csak gyerekek voltak, meg egy-két öregasszony volt a templomban. Egy presbitérium működött, ami egy ilyen demokratikus vezetési forma volt. A presbiterek külön ültek, és ők általában szorgalmasan jártak templomba. Teaesteket rendeztek, anyám volt ennek a szervezője, ők főzték a teát. A főjegyző, bíró, ezek általában ott voltak. Ez volt igazgatása a falunak: volt egy főjegyző meg egy adóügyi jegyző, és kész, semmi több.

Kisváros

Szentendre (Pest megye) kisiparos család gyermekeként

Mervó Sándor

Gyerekkoromban gömbölyű macskakövekkel voltak kirakva az utcák. Lassan-lassan, először a Rákóczi Ferenc utcát, utána azt az utcát, ahol én születtem és laktam (az akkori Apponyi Albert utcát), azt kövezték le, mert az főút volt tulajdonképpen. Átment a patakon és úgy ment aztán a városba be, meg aztán ment fel a Kálvária felé, ki a rétre, legelőre, Kőhegy felé. A többi földút volt, de amelyik kövezett, annak a jellegzetessége a patakkő volt. De nem volt a város ilyen kiterjedésű, hát akkor Pismányban egyetlen ház volt, egész fönn a tetején – nem akkor, amikor születtem, hanem még a '40-es években is egy ház volt fönn. Úgy tudom, az akkori polgármester építtette. Tetűtelepnek nevezték fönn azt a részt, ami most a Felszabadulási-lakótelep; ott pár kis vityilló volt és slussz, semmi több, a Felszabadulási-lakótelepnek az egésze szántóföld volt.

Tulajdonképpen az egész város gazdálkodó volt. Egy-egy olyan volt, aki valami adminisztratív munkán dolgozott vagy valamit a Tanácsnál, de a túlnyomó rész, az gazdálkodó volt. Aztán voltak még az iparosok: lakatos, kovács... volt egy kerékpárszerelő, volt egy esztergályos, aki mindent csinált, és volt két-három

vízszelű. Akkor még gáz, ilyesmi nem volt, vízvezeték se volt, csak kutak voltak; a vízszelűk csinálták a városnak ezeket a kútjait.

Még nem nagyon volt Szentendre csatornázva, az első csatornát az Apponyi Albert utcában vezették le, de az akkor még a patakba ömlött. Most is ugyanaz a csatorna van, de be van kötve most már a rendes szennyvízcsatornába, és a patakba csak az esővíz folyik. A patak is teljesen más volt, mert amilyen széles volt, olyan szélességben folyt akkor. Nem volt nagy víz, de mikor megdagadt, akkor vitt mindent. Most szét van szedve az egész; a háború után leszűkítették, mert akkor itt ugye, már kezdtek éledezni a művészek, és ezeknek a művészeknek a profiljára csinálták ezt a kis keskeny patakmedret. Egészen addig jegenyefák voltak végig a patak mellett, borzalmas nagy, hatalmas átmérőjű jegenyefák, de az egyik polgármester kivágatta az egészet. Azóta aztán az áradás viszi a partot is. (...)

A városban tulajdonképpen mindent lehetett akkor kapni: déligyümölcs nem nagyon volt, de volt kávé, volt egy csemegeüzlet, ami csak kávé meg delikátszerű árut árult. Volt zöldséges üzlet kettő vagy három. A Zveiberéké volt, az öreg ott volt, ahol most az OTP van, mellette volt közvetlen ez a delikát üzlet. A Fő tér tulajdonképpen üzletekből állt: a delikát üzlet mellett volt a Jászai Cukrászda, a túsó felén volt a Perlusz hentesüzlet, a Hangya-szövetkezet boltja, a kettő között pedig az öreg Hatschek fényképüzlete, ez egy rokkant férfi volt. A Hangya mellett volt a Dietz-féle divatüzlet, az a Dietz polgármester egyik nagybátyjává volt. Akkor a Fő tér másik felén a Baumgartner hentesüzlet, a Bayer péküzlet, a túsó felén pedig a Heller boltja volt, az vízvezeték és fürdőszoba berendezéseket árult. Mellette volt a Húzsó, a nagy kocsmá, közvetlen mellette pedig egy nagy dohányüzlet – én csak Modianonak neveztem az öreget, mert az volt kiírva: Modiano. Közvetlen mellette volt egy órás, a Lubojevits órás, és a mellette levő üzlet már majdnem a Városházához elérő részen volt, a Cibulka patika. Az volt akkor az egyetlen patika Szentendrén. Ezek mind itt voltak egy rakáson a Fő téren. A Fő tértől fölfelé jön egy utca, ott volt a Lichtenstein, az egy mindenés volt, ott az égvilágon mindent lehetett kapni, és volt mellette egy Kiss nevű fűszeres, zöldséges üzlet.

Szentendre (Pest megye) iparoscsalád gyermekeként

Valentin János

A város nagyon sokat változott, de a Fő téri rész az ugyanaz maradt, ott a kereszt, meg a házak teljesen úgy maradtak, meg a Rákóczi út, a Tanácsháza felé, az minden úgy maradt. (...) A hangulat viszont a szegénység ellenére toronymagasan nagyon jó volt, tehát itt ismert mindenki mindenkit, olyan testvéries... szóval egész más hangulat volt a városban. Most egy olyan sivár valami az egész. Itt akkor voltak szerbek, horvátok, németek, minden és soha semmi bajuk nem volt egymással, békében éltek együtt. Most egy olyan lelketlen, olyan sivár, mindenki a maga pénze után fut, szóval nincs lelkiismeret, olyan rideg valami az egész. Akkor az emberek a szomszédokkal is olyan barátságba voltak. A család is összetartóbb volt. Míg a nagymama élt, addig minden vasárnap ott volt nála az összes gyerek, unoka, mindenki. Ma azt tudom, hogy ez az unokatestvérem, vagy mit tudom én, akkor szevasz, szevasz, hogy vagy, mint vagy aztán ő megy az ő dolgára, én megyek az enyéimre. De akkor nem, akkor családias volt, szóval egész más volt akkor. Hát szegénység volt de lelkileg sokkal emberiebb volt, mint most

Jobban meg voltak tartva az ünnepek is. A szent ünnepek a Karácsony, Advent voltak és akkor nyáron volt a dalmátoknak ez az Iván-nap, voltak szüreti mulatságok is itt Szentendrén. Rendezett a Kisgazda Párt nagyon sokat, van is fényképem, a szüreti mulatságról. Apámnak a húga volt a bíróné, és a férje volt Vaskó János a bíró, mert a szüreti mulatságon mindig van egy bíró és egy bíróné.

Szentendre (Pest megye) iparoscsalád gyermekeként

Mócsai László

Hatan örököltük, egy püspöksüveg alakú föld volt, olyan háromezer-hatszáz négyszögöl. (...) Akkor azt az apámék betelepítették piszkével, annak egres a nagyvilági neve, de Szentendrén mindenki piszkének hívja. A háború előtt, miután a filoxéra a szőlőt kipusztította Szentendréről, mindenki piszkét termelt, zölden leszedték és a Daru piacra vitték zsákban, aztán jöttek a német kereskedők, és mind fölvásárolták. Állítólag a német Hitler-szalonna nagy része abból volt. Ugyanis az egresnek jó kocsonyásító, gélesítő hatása volt, és abba állítólag mindent belefőztek, tököt, gyümölcsöt, minden nyavalyát. Elég ehető volt, ilyen piros, kemény gyümölcsíz

volt vagy lekvár. Mondom, Hitler-szalonnának hívták, és hát rengeteget csináltak belőle a hadseregnek. Úgyhogy azt a több tonna piszkét, amit itt Szentendrén leszedtek, azt mind Németországba vitték. Azt hiszem, az országban máshol nem is volt ilyen nagyarányú ez a piszketermelés. Tudom, a Daru piacon egy délután három-négy stráfkocsit megraktak piszkével és vitték a hajóállomásra vagy a HÉV-hez. Na aztán, a piszke piac az nagyon lement, mert a németek nem jöttek a zselésítőért, úgyhogy aztán szinte mindenki kivágta a piszkét, most már alig találni.

A Bükkös-pataknak szép, tiszta vize volt, halak, békák éltek benne. Régebben rákok is voltak, fönn a kőbánya táján még most is vannak, de lejjebb már a gyárak mindenféle szennyvizet beengedtek, így azóta nincsen. Na most mi, gyerekek nyáron, amikor nagy meleg volt, akkor alkalmas helyen elgátoltuk ezt a patakot, olyan mélyedés után raktuk a gátat, ahol amúgy is mély volt a víz, és akkor még húsz, harminc centivel megemeltük a vízszintet. Ott már lehetett úszni, meg akármit csinálni, lehetett búvárkodni, teknőzni, ami teknővel való csónakázást jelentett.

A patakon olyan ötszáz méterenként volt gát meg fürdő. Na most, a környéken lakók azok részt vettek a gátépítésben, ők ingyen fürödtek. Ha idegen jött, annak az volt a fizetség, hogy ki kellett dobálnia ötven marék kavicsot. Mert a sok ugrálástól, fürdéstől mindig betúrták a kavicsot, ennek volt az ellenszere, hogy ki kellett dobálnia a vendégeknek ötven marék kavicsot. Na, most ezek a gátak minden évben máshol voltak, mert a tavaszi áradás mindig átalakította a patak medrét, nem volt még így szabályozva, mint most, és máshol keletkeztek - legtöbbször egy nagyobb fa gyökerét alámosva - ezek a mélyrészek. Utána a sekély részt elgátoltuk, és ott volt a fürdő. De minden évben máshova került, ahogy adódott. Mert arról szó se lehetett, hogy megmaradjon jövőre, mert a tavaszi ár itt mindent elvitt. Téltre viszont még megmaradtak, és remekül lehetett korcsolyázni rajtuk. Ott tanultam meg úgy, ahogy korcsolyázni. Életemben nem voltam műjégpályán. De legtöbbször a Dunán korcsolyáztunk jó nagyokat, télen általában nagyon kicsi a víz, és akkor a sekély részeken befagy. Ott olyankor tükörjég van, úgyhogy lehetett látni a talajt, meg a halakat, meg minden.

Város

Debrecen (Hajdú-Bihar megye) tanyasi parasztcsalád gyermekeként

Bodnár Juliánna

A város csendes, nyugodt volt. Mindezek a régi, öreg házak voltak. Nem volt autó. A régi házak mellett két- vagy háromemeletes épületek is voltak. Az a görbe Balogh-ház is ilyen volt. Így mondtuk. A Nap utcán földszintes háza volt Polgári Miklósnak, báró Győrffy Miklósnak, aki kádármester volt. A Kossuth utcán, a Burgundiával [utca] majdnem szemben volt egy kisiparos, annak faáru boltja volt, de a saját házában. A sütőlapáttól kezdve kosárt, vesszőseprűt, fateknőket, mindent árult. Ott mindennap minden ki volt pakolva. A nagykapu olyankor ki volt nyitva, mert fedett bejárata volt. Ha valaki ment: „Tessék csak jönni bel!” Azt mondja, nekem ez vagy az kéne. Nem állt ott, hogy: „Jaj, becsukom, mert elviszik.” Nem kellett védeni, vigyázni, hogy ellopják.

Akkor a Kandia meg a Kossuth utca sarkán volt a Bőde, aranykoszorús hentesmester. Abban az időben [az 1930-as 40-es évek fordulóján], mikor az én párom is ott dolgozott, 18 alkalmazottja volt. Minden este 9 órakor jártak a postára lovas kocsival, ilyenkor feladták a korábbi budapesti csemegerendelést, így azt már reggel a pesti boltban árulták. Olyan híres készítménye volt. Az olyan becsületes ember volt! Volt egy utcaseprő, aki később, mikor a Halasi utcán laktunk a férjemmel, majdnem szomszédunk lett. Ahányszor jött, mindig felhozta Bőde Gyulát. „Hát — azt mondja —, Bőde bácsi, tessék már összeszedni egy kis kolbászvéget, egy kis maradék szalonnát vagy tepertőt!” Bőde bácsi akkor megtekerte papírból a zacskót: „Na, nesze, egye meg a fene! Van kenyered?” – „Nincsen, Bőde úr.” – „Na, nesze, itt van egy karéj kenyér is.” A Bőde úr bizony olyan volt, de olyan volt az embereihez is. Annak köszönheti tán mind, hogy ember lett belőlük. Volt egy kocsisa — mert hat ló volt Bődénél is, kétlovas, egylovas kocsi —, és ugye, az ki-be járt a nagy kocsival, és a lovaknak is ott volt a Kossuth utcán az istállója, mert két házhely volt a porta. (...)

A Rákóczi utcán volt a tyúkpiac, és a zöldségpiac is innen a Csapó utcától egészen le a Leány utcáig tartott. Nyáron, mikor zöme volt mindenütt mindennek, akkor azt hiszem, még a torkolatáig is lement. A belső oldalon volt a tyúkpiac, a külső oldalán

meg a zöldségpiac. A lábasjószágnak a piaca meg a Vezér utcán belül esett. Az ott mind pusztá volt. A lóvásár meg a tehénvásár ott volt. A disznóvásár az meg itt volt, ahol a zsidogó [*a kirakodó vásár, a Vágóhíd utcán – a szerk.*]. Az már akkor is ott volt, de abban az időben nem a szekérről árulták a malacokat, disznókat, hanem ilyen csapatszámra, nyolc-tízet hajtottak az utcán. Ha összekeveredtek, akkor marakodtak, elszaladtak, visítottak. Jaj, volt ott olyan hajcihe! Télen hozták a kövér disznókat, azt a szekéren hozták. Mérték, visíttatták. (...)

Máskülönben akkor nem nagyon sok új ház volt a belvárosban, nemcsak hogy nagyon sok, de még kevés se volt. Ezeknek a régieknek több része már lelakott volt abban az időben is. De akinek volt miből megépíteni, azok még most is megvannak. A Kossuth utcának a nyugati oldalán nagyon sok jómódú feketeföld-birtokos volt: Jóna, Vásári meg Mike meg Mile. A debreceni nagygazdák mind a feketeföldön gazdálkodtak. És háza mindnek olyan volt, hogy még azt hiszem, mindet meg lehetne keresni. A Nap utcán a Győrffy-ház is meg a Polgári-ház is ilyen. Még tán a mai napig sem tatarozták, már akkor úgy volt megépítve. Csukott kapualjjal. Sőt az én nagyanyáméknál istálló is volt a Nap utca 20. alatt, de sok helyen így volt. Mezei város volt Debrecen. Kimondottan. Innen jártak ki kocsival a feketeföldi nagygazdák.

*Debrecen (Hajdú-Bihar megye) kisiparoscsalád gyermekeként
Szász Ilona*

A Piac utca környékén voltak a piacok. A Csapó utcán is, a Csapó utca elején, a tizenvalahány szám után kezdődött a piac. Akkor voltak itt termelők meg kofák, és a Leány utcán is volt még egy pár árus. Az Arany János utcán pedig, ha végigmentünk, akkor kimentünk a kisállomásra. Ott volt az „emberpiac”. Valamikor barom-vásártér volt a mostani Segner tér, a mentőállomás ahol van. Arany János utca, az meg Széchenyi utca. Olyan közel levő utcák. Szinte úgy nézett ki, a házak úgy épültek, hogy az udvarok majdnem közösek voltak. Párhuzamosak. Emberpiac volt a kisállomásnál; itt fogadták meg a gazdák tavasszal a napszámosokat meg a cselédeket. Annyibul jártam arra, hogy valamikor a sámsoni vonat nem a nagyállomáson belül, hanem a kisállomáson – a valamikori OTI-nál [*Országos Társadalombiztosító Intézet*] – állt meg. Volt úgy, hogy édesapám feltett a vonatra és a kalauzzal megbeszélte – mert mindig megállt az Arany János utcánál –, hogy

le legyen a kalauz, édesanyám meg jött elibem. A Hal közben volt a kispiac. Oda is mentünk vásárolni, a húgommal. Mindennap volt piac. Ilyen vassátrak voltak. Tejpiacnak is hívták, de lehetett kapni zöldséget, gyümölcsöt is. A Hatvan utcáról keresztül lehetett menni. Van ott egy ház a Hatvan utca elején, ahol még ma is keresztül lehet menni pont arra a helyre, ahol valamikor a piac volt. A Simonffy utcán hogy bemegyünk, az első nagyobb tér. Volt ott valamikor egy kocsmá is a sarkon, a Simonffy utcán.

Debrecen (Hajdú-Bihar megye) kereskedőcsalád gyermekeként

Fahídi Éva

Az iskola júniusi befejezésétől a tanyára való elutazásig tartó heteket úgy töltöttük, hogy biciklivel együtt jártunk mindenhova – a többes szám Gilikének, a húgomnak szól (...). Ő ment elől természetesen, és én mentem hátul, hogy lássam, hogy mi történik. Kibicikliztünk a teniszpályára, majd utána a strandra, ahová kihozták utánunk az ebédet. És még arra is emlékszem, hogy a kabinos nénit úgy hívták, hogy Marschalkó néni. A Nagyerdőben volt az uszoda, az 50 méteres versenymedence, ami nekem 21 tempó volt annakidején, és akkor, ha abba a medencébe bementem, akkor 1000 métert úsztam, addig ki sem jöttem. Egy kilométer úszás megvolt minden nap a vakáció idején. Meg ott voltak a teniszpályák is, ahol a kis ütőinkkel gyakran játszottunk nyaranta. Az is ott volt a Nagyerdőn, vagy valahol ott a környékén.

Az uszodában tanultam meg úszni, még hozzá madzagon. Az úszómedence úgy volt megcsinálva – biztos, hogy most is olyan –, hogy az egyik végén derékig ért, úgy kezdődött, aztán egyre mélyebb lett, és ott, az egészen mély részen már két méter vagy két és fél méter is lehetett. Ott volt a trambulín, ahol ugráltak a nagyfiúk a trambulínról bele a vízbe, mert a lányok nem ugrálhattak. Egyáltalán nem ugráltunk onnan, de eljutottunk odáig, hogy megtanultunk fejessel beugrani a medencébe. Azt még megtanították nekünk.

A Nagyerdőn tehát lehetett biciklizni, úszni, sétálni; mindent lehetett! És nagyon szép volt a Nagyerdő, erdő volt! Megdöbbenéssel tapasztaltam, hogy mi lett belőle. Először is tele volt tölgyfával. Most már nem is tudom, van-e még tölgyfa, pedig akkor csodálatosak voltak a tölgyek. És a tölgyerdőnek – mint minden erdőnek, ugyebár –

megvan a jellegzetes illata. Még ma is az orromban van a hajdani debreceni Nagyerdő tölgyesének illata.

A tartalmas hétköznapok mellett érdekes módon nincs külön emlékképem arról, hogy valamilyen nagy ügy lett volna a hétvége. Persze szórakozni azért lehetett. Az Aranybika nagytermében tartott rendezvényekre ma is nagyon szívesen emlékszem, mert felejthetetlen, hogy kiket hallottam én ott Debrecenben a '30-as években és a '40-es évek elején. Anda Gézát például, akiből egy nagyon nagy, híres zongorista lett. Anda Géza nekem akkor persze bácsi volt, és akkor az volt a mániám, hogy volt egy füzetem, és abba a füzetbe bele volt ragasztva minden koncertnek a műsora. Anda Gézánál – nagyon jól emlékszem – még azt is beleírtam, amit ráadásnak adott, odaírtam, hogy egy Liszt Mephisto-keringőt játszott. Odaírtam szépen, és utána mindig mentem hátra a színészbejáráthoz, és aláírtam velük. És az Anda Géza bácsi megsimogatta a fejemet, és azt mondta: „Honnan tudod te ezt, kislány?” Sajnos, nincsenek már meg ezek a füzetek. Jeanne Marie d'Arée-t is hallottam, az is híres zongorista lett. Valamint Nikita Magaloffot, akiből szintén nagyon jó, nagynevű zongorista vált. A mi Szigetinket! Szigetit, Telmányit, Dohnányi Ernőt... Nem tudok most többet, de hát ez is óriási, hiszen ők a kor ünnepezt hírességei voltak. Mind eljöttek Debrecenbe koncertezni, lehetett hallani nagyszerű előadásaikat.

Aztán ugye, ott volt a színház. A színházban akkoriban Debrecenben is meg Pesten is – Pesten még a Zeneakadémián és az Operában is – volt matiné. Tehát voltak vasárnap délelőtti előadások, kifejezetten ifjúsági előadások. Én ott láttam *Az ember tragédiáját* Urayval, és Kiss Ferencsel. Szóval volt sok szórakozási lehetőség Debrecenben. Amíg nem jártam az iskolába, addig minden istenáldott vasárnap délelőtt a Déry Múzeumban voltam. Minden istenáldott vasárnap délelőtt elmentünk, természetesen a nevelőnőnk kíséretében. Mindennek, ha behunyom a szemem, most is pontosan tudom az akkori helyét – ugye, azóta már sokszor megváltozott ott minden.

Tényleg sok szépség volt Debrecenben, aminek örülni lehetett. Még kisebb koromban, amíg én egyedül voltam, addig ott volt a mozi. Méghozzá nemcsak az Apolló a Miklós utca sarkán, hanem volt egy másik is, a Víg mozi, valahol feljebb, az Aranybika oldalában. Még arra is emlékszem, hogy élő zene volt, valaki ott ütötte a

zongorát bent a moziban. Továbbá valami rettenetes szag volt: óriási nagy fly-tox pumpákkal [légyölőszer-tartályokkal] jelentek meg a szünetben, és valami elviselhetetlen illatot spricceltek ott szét szellőztetés helyett, illatosítás gyanánt.

Baja (Bács-Kiskun megye) bankigazgató gyermekeként

Besseneyi Elvira

Baja kereskedőváros volt. Azon a helyen, ahova később a hidat építették évszázadok óta volt kompátjárás. A Dunán rengeteg vízimalom működött, és miután Bácskának nagyon jó termőföldje volt, sok gabona termett, a malmok őrölték, és a hajók szállították északra, délre, rengeteget Bécsbe, Ausztria felé, Németországba. Ebben az időben a város gyorsan fejlődött; a bajaiak nagyon büszkék voltak arra, hogy az ő főutcájuk hamarabb volt kikövezve, mint a pesti, és hogy a 18. század elején már csatornázása volt a belvárosnak. Ez a dunai kereskedelemnek volt köszönhető, a hajóforgalom igen nagy volt, úgyhogy amikor a vasutat megépítették, Baja visszaesett gazdaságilag. A nehézkes, rövidlátó bajaiak sajnálták, hogy az ő földjükből kivágjanak egy darabot, ezért a vasúti fővonalat elvitték Szabadkára, pedig ez eredetileg Baján ment volna keresztül, de túl sok huzavona volt a föld kisajátításokkal kapcsolatban. Ebből később sok baj származott, mert amikor Szabadka Jugoszláviához került, akkor Kiskunhalasnál kellett átszállni, úgyhogy Bajáról nem is lehetett közvetlenül Budapestre utazni, és a szállítás is nehézkes lett, folyton rendezni kellett a vagonokat egyik vágányról a másikra.

Csupa egyemeletes ház volt a főutcán. Baját az 1800-as évek közepe táján építették újjá, akkor épültek az emeletesek házak. Kétsaroknyira volt tőlünk egy orvos család háza; Györgyi, a lányuk az osztálytársam volt, ő volt az első gyerek, aki meghívott engem magukhoz. Eleinte szigorúan ki volt adva, hogy ha engem valaki meghív, először ő jöjjön el mihozzánk, de később – amikor már voltak ismerős családok, ismerős hasonló korú gyerekek – anyuék már nem vették ezt nagyon szigorúan; nem emlékszem, hogy kikaptam volna, ha fölmentem Pollerman Györgyiékhez. 15-21 év múlva apám éppen az ő házukat vette meg.

Baján több elemi iskola is volt, de a zárdában volt polgári, később líceum és tanítóképző is. A kereskedelmi, az állami iskola volt – külön egy a lányok, egy másik a fiúk részére. Volt fiú tanítóképző, kertészképző iskola, ipariskolák is voltak,

úgyhogy elég sok iskola volt Baján. A cisztereknek volt gimnáziuma, csak az volt a gond, hogy ott kollégium nem volt, és ez egy nagy hiányosság volt, erről sokszor tárgyaltak is a várossal. Hajdanán a ferenceseknek is volt gimnáziumuk (az úgynevezett algimnázium, ami csak az alsó négy osztály), és internátusuk is; az egy óriási épület volt, úgyhogy ott lett volna hely a ciszterci gimnázium kollégiumának, de abban nem volt se vízvezeték, se semmi – ennyire középkorban éltek akkoriban. Az első világháború után ezt a ferences algimnáziumot megszüntették, mert olyan költséges volt a fenntartása.

Elitiskolának talán a ciszterci rend gimnáziumát mondanám, de a többiben nagyon egészséges keveredése volt a polgárság különböző rétegeinek: az iparos, a kereskedő és a hivatalnoki réteg közt megvolt a kapcsolat már az iskolákban is. Akkoriban, ha nem is tíz, de három-négy gyerek volt minden családban, és az iparos vagy a kereskedő – főleg a fiai közül, de a lányokból is – kitaníttatta, akiről úgy vélte, hogy a legérdemesebb rá; azok elmentek a gimnáziumba, vagy a négy gimnázium után a kereskedelmibe, ami szintén érettségivel járt, és nagyon-nagyon sok helyre, sok értelmiségi foglalkozásba elmehettek ilyen végzettséggel.

Sokaknak volt szőlője Baján. Vagy azoknak, akik földbirtokosok voltak és a birtokaik között volt szőlő is, vagy pedig az ügyvédeknek, orvosoknak, tehát inkább a szabadfoglalkozásúaknak; ők másképp tudták beosztani az idejüket. Nekünk nem volt szőlőnk, bár apu szerette volna rábeszélni anyut, hogy legyen, miután anyu szüleinek is volt szőlője, apu szüleinek is, tehát megvolt a hagyomány. De hát akkoriban még szabad szombat se volt, csak a vasárnap, és apu ott volt a hivatalban mindennap nyolctól egyig és délután fél háromtól fél hatig, tehát belátta, hogy itt nincs szőlőbe mászkálás.

A bajaiak körében a férfiak foglalkozása volt a halászlé főzése, mert a hal pucolása, az egy külön tudomány. Rántott halat ettünk, rántott harcsaszelet, az volt a pénteki ebédhez. Baján élő halat lehetett venni: lement az ember a Sugovica-partra, és ott voltak halászok standjai; fönt a városban nem volt halkereskedés.

A Sugovica partján minden halásznak volt egy kis halmérő helye, úgyhogy négy-öt halásznál végig lehetett sétálni és válogatni a halakból. Ott álltak a nagy halászbárkák, amik gyönyörű, faragott orrú, hatalmas építmények voltak. Abban lakott a halászcsalád; kis kamrácskájuk volt, ott aludtak éjjel. Amikor a szezon volt,

kimentek a Nagy-Dunára a bárkák, föl vontatták őket jó messzire, aztán beveztek egyik Duna-ágba, másik Duna-ágba – ez egy nagyon komoly mesterség volt. Rengeteg halat szállítottak Budapestre Bajáról, úgyhogy a nagy halászcsaládoknak voltak területei, saját kis kalyibájuk is állt ott, és kimentek néha egy-két hétre ide, egy-két hétre oda. Az a halmennyiség be se jött a városba, hanem kiválogatták a javát, az ment mindjárt föl a hajóállomáshoz, és azt aztán hozta föl a hajó Budapestre.

A Sugovica-parton csak szerdán és szombaton volt halpiac. Talán pénteken is, mert pénteki napra sokan vettek halat, de a nagy árusítás, az mindig szerdán és szombaton volt. Azért lehetett mindig jó, friss halat kapni, mert ezeknek a nagy bárkáknak az alja lukacsos volt, és a bárkában bent, a bárka alatt ott volt a rengeteg hal. A nagyobb bárkák alja rekeszes volt, mert amikor kihúzták a hálóval a halat, mindjárt szétszították, hogy ide a pontyok kerülnek, ide a harcsa, ide a kecsege... Sügér is volt meg csuka, törpeharcsa. Nagyság szerint is kiválogatták, aztán nagy fadézsza-szerű tartályokba tették a halászok a halat. Ha jól ment a bolt és elfogyott, akkor lementek és fölhozták a bárkából a következő adagot, úgyhogy nagyon ügyesen meg volt ez szervezve.

A Dunán az evezés már húsvét után megkezdődött: akkor még fürödni nem lehetett, de evezni, teniszezni igen. Középiskolás koromban mi már a főtéren laktunk, így csak a Sugovica hídon kellett mennünk, és ott volt a Bajai Hajósegylet épülete; azt a húszas évek végén létesítették, apu is a Hajósegylet szervező tagja volt. A Sugovicán volt egy nagy tutaj, ahhoz voltak kikötve a családoknak a csónakjai. Közvetlenül az épület mellett volt két tenispálya, amit L-alakban vett körül a kabinsor. Átöltöztünk evezős vagy fürdőruhába, úgy evezünk ki a Nagy-Dunára, vagy kimentünk a torkolatig meg vissza, vagy körüleveztük a Pandúr szigetét... aszerint, hogy mennyi idő volt az evezésre.

Bajától északra van a Gólya-hegy – 118 méter magas, ezt pontosan tudom, az alacsonyabb hegyeket le is néztük. Ide is jártunk, de a fő kirándulóhely Baján, az mindig a Duna volt. A Nagy-Dunához egy gyönyörű, hosszú jegenyesor vezetett, az volt a mi téli sétánk, hogy azon kimentünk a Dunához. Nagyon sajnálom, hogy a második világháború után kivágták azt a jegenyesort. De nagyon szép sétakirándulás volt elmenni a Vodícára. A Vodica nevű Mária kegyhely 5-6 kilométer távolságra van

Bajától a Ferenc-csatorna mellett; nagyon kellemes gyalogút fasorral, bokrokkal szegélyezve.

Baján két képtár is volt, de ezek inkább később, a húszas évek vége felé nyíltak meg, attól kezdve jártunk kiállításokra. Két nagy kiállítóterem volt: a Nemzeti Szállóé és a Bajai Takaréké. Miután a Magyar Nemzeti Bank bajai fiókja átköltözött a saját épületébe, ezt a termet édesapám javaslatára az igazgatóság – bérleti díj felszámolása nélkül – átengedte a Bajai Múzeum képtárának. A kéпкиállításokra és a hangversenyre járás a húszas években kezdődött. Volt egy Liszt Ferenc Kör nevezetű zenekedvelő társaság, aminek a zeneiskola igazgatója volt a vezetője; ő nagyon sok hangversenyt szervezett igazán nagynevű művészekkel. Volt egy nagy táncterme a Nemzeti Szállodának, ott voltak ezek a hangversenyek, és amikor megépült az Uránia Filmszínház a Tóth Kálmán téren, akkor ott is rendeztek koncerteket. A Hubay hangverseny például az Urániában volt, mert a Nemzeti táncterme akkor talán még nem volt rendbe hozva. Én erre a Hubay hangversenyre azért emlékszem, mert ez volt az első, amire a szüleim elvittek; nyolc-tíz éves kisgyerek lehettem akkor.

Két nagy szálloda volt Baján: az egyik zsidó, a másik nem zsidó tulajdonban. A Fő téren álló volt a zsidó, azt Nemzeti Szállodának hívták, és a másik volt a Központi Szálloda. Az első világháború után mind a két szálloda borzalmasan tönkre volt téve, mert a szerb megszállás alatt katonaság volt benne, de amikor a város visszakerült a magyarokhoz, akkor a zsidóság a kereskedelmével rögtön bekapcsolódott a Nemzeti Szálloda újjáépítésébe. A Magyarországról jövő kereskedők (akkoriban vigéceknek hívták őket, iparosok, kereskedők alkalmazottjai voltak) közül a zsidó vigéc természetesen a zsidó szállodában szállt meg, a Nemzetiben, akármilyen romos is volt. Tehát ott elkezdődött az élet, hiszen akármilyen keveset fizettek, mégiscsak fizettek.

A Központi Szálloda, még rosszabb állapotú volt, azon valamit még építeni is kellett, hogy egyáltalán lakható legyen. Akkoriban hitelt kapni nagyon nehéz volt: nem is nagyon mertek fölvenni, és amit fölvettek, az is nagyon kevés volt. Így aztán a Központi Szálloda egy idő múlva becsukott. Idős tulajdonosa volt rengeteg adóssággal, aki előbb bezárta a szállodát, aztán pár év múlva eladta egy fiatal új tulajdonosnak. Ez a Bajai Takaréknál vett fel hitelt, és abból kezdte újjáépíteni az

épületet; először csak az egyik oldalát, főleg a kávéházat és az éttermet, hogy jöhessen a közönség.

A Központi Szálloda újraindításához a Takarékos adta a pénzügyi támogatást, és ehhez jött apu személyes támogatása. Hogyha egy kisvárosban egy tekintélyes ember a társaságával jár valahova, akkor az emberek szeretnek oda járni mondván, én is oda járok, ahova az urak. Tehát szépen növekedett a kávéház forgalma. A polgármester szintén támogatta a Központi Szállodát.

A húszas években sok műkedvelő előadás volt – a legtöbbjük jótékony célú – részint a Központi Szálloda nagytermében, részint az Ipartestületben. Ezek a verses, zenés estek, színdarabok igen népszerűek voltak. A délutáni előadásokra mi, gyerekek is mehettünk. Baján színtársulat nem volt, hanem a pécsi színtársulat egy része jött a téli hónapokban játszani, és a Központi Szálloda területén építettek ehhez még az első világháború előtt egy nagy színháztermet. Ez ugyan szintén lerobbant, újjá kellett építeni, de itt is hamar megindult az élet: a pécsi színészek itt játszottak, és ez vonzotta oda az embereket, úgyhogy a színház, a kávéház meg az ott vacsorálás, ez már ment. A pécsiek magyar operetteket játszottak, például a *Gül babát*, és voltak Mikszáth regények, amiket darabbá alakítottak, mint *A vén gazember* vagy *A Noszty fiú*. A középiskolák részére voltak délutáni előadások, úgyhogy mi majdnem az összes nagyobb görög drámát megnéztük a pécsi színészek előadásában. Kifejezetten a középiskolai irodalomtanárok állították össze ezt a részét a repertoárnak, úgyhogy énszerintem a környező kisvárosokban nem tudták úgy az ókori drámákat, mint mi Baján, mert ez érdekessé tette a kötelező olvasmányokat.

A Központi Szálloda udvarát régebben kertmozinak használták. A mozi fölött volt a kaszinó, mellette pedig a mozi tulajdonosnak volt egy nagy kertje. A mozis később rájött, hogy nyáron, a nagy hőségben alig jönnek a kertmoziba, viszont a kert nagyon vonzó, mert a nagy fák kellemes hűvösséget adnak. Fölhagyott a mozival, és csinált helyette egy kerthelyiséget: a fákat körben meghagyta, mindenféle futónövényeket ültetett, úgyhogy nagyon kellemes helyet alakított ki. A kertmozinak eredetileg volt egy színpada, amin néha nyári előadásokat rendeztek, az elé bokrokat ültetett, oda is fölfuttatott valamilyen növényt, és végül ez a rész lett a legelőkelőbb helye a kerthelyiségnek. De az egyszerűbb kispolgár is eljöhett ide, az ő fia-lánya is nyugodtan táncolhatott. Az ebédlőjében, az étteremben cigánymuzsika volt, de

ilyenkor kint muzsikáltak a lugasban. Az étterem összes ajtaja-ablaka nyitva volt, úgyhogy aki bent ült, az is mind hallotta a zenét – tehát nagyon kellemes volt. Ez kerthelyiség a bajai fiúknak, lányoknak egy tisztos találkozóhelye volt. Persze csak szülői felügyelettel látogathattuk, de mi ezt nem éreztük nyomasztónak.

Pécs (Baranya megye) munkáslányként

Horváth Emma

Nagyon más volt akkor Pécs, azt nem is lehet elmondani, mennyire. A kávéház az uraknak volt: az volt a Nádor Szálló, a Korzó a színház mellett, az is gyönyörű volt. Akik jómódúak voltak, azok inkább kávéházakba meg tisztis kaszinókba jártak – megvolt a társaságuk. A sétatér a Király utca volt; a Széchenyi tértől egész fölfelé a Búza térig volt a korzó. Ott volt a színház mellett a Korzó Kávéház, és vele szemben a Tisztis Kaszinó, ott meg a katonatisztek voltak. Én nem voltam bent, én a Király utcát csak úgy ismertem, hogy a villamos is arra ment, azzal mentem a gyárba. De a Nádor Kávéházba, ami a Széchenyi téren a templom mellett van, sokat jártam, mikor már készültünk a háborúra, és vöröskeresztes elsősegélynyújtás tanfolyamokat kellett elvégezni. Gyár után, jól kidolgozva, fáradtan, de még el kellett oda menni, mert kötelező volt.

Az Alajos utca 2-ben volt az Altisztis Kaszinó, oda jártak a karpaszományosok. Ezeknek a gyerekeknek (azért mondták karpaszományosnak) kis jelvényük volt, és ezekből lettek a magyar tisztis. Tehát a növendékek itt voltak, meg az öreg gárda is, mondjuk őrmesterig. Volt a tisztis iskola a Hadapródban, és ezeknek itt volt egy klubjuk. A kuglizás, az nagyon ment, meg bent a pingpongozás; alkohol nem volt, az nagyon kevés, mert nagyon vigyáztak ezekre a kis tisztisnövendékekre.

Volt iparosház is persze, de ott nem fordultam meg. A Katolikus Nőegyletnek viszont tagja voltam, az ott volt a Mária utcában. A pécsi ifjúság itt nagyon összejött; tánciskola is volt ott, még bálakat is rendeztek. (...) Meg aztán volt Pécsen a Susogó, ez a kiskocsmá, ami még mindig megvan fönt a Magaslati úton, és volt a Tettyén is egy kiskocsmá, ahová a fiatalok jártak. Sétáltunk jobbra-balra, voltak ilyen kis magánsurranások, Mecsek-surranások: a Sétatér a püspökség előtt, a Rózsakert (ott is van egy vendéglő) nagyon szép sétáló- és nagyon jó találkahelyek voltak.

Fölmentünk: Bárány út, Válics út – az a kis séta akkor semmi se volt –, aztán amerre mentünk, mindenütt voltak kisvendéglők. Ha a Válics útnál mentél, ott is volt, ha följöttél a Magaslati útnál – ott van a Vasvári villa –, ott is volt egy vendéglő, ott is volt egy surranás. Egyszer ott megettem a jó halat, mert nagyon szeretem, aztán másnap reggel lepedőben ültem az ágyam szélén, és ekkora hólyagok voltak rajtam a haltól. De elmúlt másnapra – kicsit régi volt a hal.

És még egy kis szerelmi búvóhely is volt, nagyon emlékszem rá. A Zsolnay szobornál most egy magas, emeletes ház van, de valamikor azon a részen egész a Rákóczi útig pici családi házak voltak – és ott volt egy kocsmá pont a szoborral szemben. Nem volt zene, nagyon csendes kis hely volt: egy gyönyörű kis kert szép, öreg fákkal, s a fa alatt padok, asztal... – s akkor egy kis sör mellett egy kicsit randevúztunk.

Pécs (Baranya megye) nagykereskedő gyerekekeként

Hamerli Antal

A Király utcán keresztül ment a villamos, a Színház téren volt az egyik kitérő. Mindig egy élmény volt (amikor éppen ott voltunk a Király utcai boltunk lakásában), amikor jött a villamos, mert dübörgött az egész ház, meg lent a pincék. Lent mély, háromszintes pince van, s a legalsó szintre lementünk, és lehetett hallani a villamost, olyan volt, mintha bombáznának, amikor ment a villamos. Volt öszvonalas bérletem a villamosra. Egyik villamos lement az állomásra, másik meg a Balokány felé. 18 forint volt a bérlet egy hónapra. Mehettem vele éjjel-nappal, ahova akartam. A kitérők miatt lassú volt az egész rendszer. Négy kitérő volt, egyik a Ferenciek utcája, a másik a Széchenyi tér a harmadik a Búza tér, a negyedik a Sörgyár felé. Ezek miatt a kitérők miatt volt nagyon hosszú az út, mert be kellett várniuk egymást. Volt olyan időszak, amikor már voltak taxik is, voltak buszok is, de még voltak fiákerek is. A városházzal szemben álltak lóval lefele a fiákerek, télen meg egy-két szánkó. Ez az átmeneti kor volt.

A Rákóczi út kockaköves volt. Még akkor ott laktunk, mikor vonult a század, a biciklis század. Fakerekű biciklikkel. Már messziről hallatszott, hogy kipeg-kopog ez a sok kerék, mert azok menni nem tudtak, csak csúszkáltak össze-vissza. A bicikliket

hajtották a katonák, hátukon kis zsák és összecsavart pokróc. Vállukon egy szem szuronyos puskával. Borzasztó!

Jó lakás volt az a Rákóczi úti, csak abban az időben is már nagyon zajos. A villamos ott dübörgött a kanyar miatt, rezgett az egész ház. Apám mondta, hogy a villamost is úgy építették itt Pécsen annak idején, hogy ott volt egy S kanyar a kapunk közelében, és állítólag az állomástól odáig erősebb sínek voltak beépítve. Az volt a szándék, hogy oda egy váltót betesznek és beviszik az udvarba, ne kelljen fuvarozni az állomásról mindent, hanem a vagon csak felgurítják. Ebből a háború miatt aztán semmi nem lett.

A Rákóczi út egyik oldalán elég nagy fák voltak. A járda szélből jöttek mind elő, mint a derekam. Jóval keskenyebb volt az út eleve. Az egyik része kockakövekkel volt megcsinálva, össze-vissza. Ott keresztezte a villamos sín az egész utat. Egy szem rendőr volt ott nálunk a sarkon. Máshol nem kellett. Rendőrlámpa akkor még nem volt, az valamikor a háború után készült. (Ott volt a legelső rendőrlámpa a Rákóczi út – Irgalmas utca sarkon.) Mondom, ez az egy szem rendőr volt, máshol nem volt olyan forgalom, ami indokolta volna. Nem volt tábla! Jobb kéz szabály (amit most sokan nem ismernek) és kész. Nagyon nagy forgalom nem volt.

Ami érdekes, az volt, amikor épült az a két ház, amelyik a jelenlegi Rákóczi úti Rossmannal szemben van. Az a két azonos stílusú épület. Ez a két ház akkor épült, amikor mi nagyon kicsik voltunk, és arra emlékszem, hogy mindig ültünk az ablakban a húgommal, - mert széles párkány volt -, és néztük az építkezést. Akkor még daru meg ilyen, az álmvilág volt. Csiga volt, meg kötél, és pallókon vitték föl az anyagot.

Mielőtt épült, ott volt a piac. Van egy filmje apámnak (Karácsony a címe), annak az eleje azzal kezdődik, hogy ott a piacon veszik az emberek a karácsonyfát. Amikor azokat az épületeket elkezdték építeni, előtte átköltözött a Kossuth térre a piac. Az is nagyon klassz volt, mikor szekerek tömkelege jött szerdán meg szombaton. Télen meg szánkók. Már be voltak az ablakok spalettázva, de már arra ébredtünk, hogy az a sok szánkó csilingelt, nagyon hangulatos volt. Jött a sok szekér, még a mi udvarunkba is elég sokan bekanyarodtak, talán vásárlás miatt, mert egyébként nemigen jöhettek oda be.

Ilyen élet volt, és voltak autóbuszok, krémszínű távolsági autóbuszok (azt hiszem MAVAUT volt rájuk írva), és ezeknek a tetején volt a csomagtartó. Vasból olyan keret, mint egy mostani kárpitos autó. Azon a sok kosár. És ha megérkezett, a sofőr vagy a kalauz kiszállt, és fölmászott – hátul volt egy vaslétra – és adta le a kosarakat. Az asszonyoknak volt párna a fejükön és arra tették rá a kosarat, úgy mentek, hogy nem is fogták a kosarat. Állati muris volt. Mint most Isztambulban, olyan volt. (...)

A sétatérnek van az alsó meg a felső része, a felső rész az úttól, az alsó rész meg ahol a szobor van. A Kodály Zoltán szobornál volt egy homokozó, annak idején. Ezen a két helyen mi rengeteget voltunk, anyám nagyon sokszor elvitt bennünket erre a részre. Hogy hol voltunk, az attól függött, hogy sütött a nap. Amikor szeles volt, vagy napot kívántak, akkor fönn voltunk a Dóm előtt, ott szaladgáltunk. Az alsónál, ahol a szökőkút van, ritkán voltunk, mert elég hűs volt. Ott, csak ha homokozni akartunk, akkor mentünk arra a részre.

A Szepessy szobor és az út közötti rész parkosítva volt. Volt ott egy parkőr (azt hiszem Márton bácsinak hívták, az volt a neve), rettentően féltünk tőle. Számtalanszor a labdánk begurult oda, és hogyha ő szem előtt volt, akkor nem mertünk bemenni a labdáért. Volt aztán traccsparti, azt tartottak anyámék, meg a barátnők. Azok is hozták a kisgyerekeket, babakocsit, ezt-azt. Ki mit talált magának pajtást, azzal játszottunk. Anyámék, kismamák szinte mind kötöttek mindenfélét. Akkor ez volt a divat. A Kodály szobor helyén nagyjából, volt egy kis homokozó. Gesztenyefák voltak akkor (most is talán van még), az volt nagy szám nekünk, szedegettük a gesztenyét és azzal játszottunk. A Barbakán körüli rész nem volt még kibontva. Az a püspökséghez tartozott gondolom, és hét lakat alatt volt az egész, a Liszt Ferenc szobor (a bádogszobor), az sem volt.

2. Lakás

Tanyasi lakás

Debrecen Halápi-erdő (parasztcsalád lakása)

Bodnár Juliánna

A tanya, az egy nagy épület volt. Nem hiába, nagy család volt. Volt egy nagyszoba egy nagy konyhával. A végiben volt a nagy kamara, ahova cséplés után a

szemestakarmánynak külön-külön fiókja volt. Mert ugye 30-40 mázsa, 50 mázsa búzák termettek. Így el voltak rekesztgetve: búza, rozs, árpa. Zab, az nem sok volt, mert annak később volt az ideje, ugye a gépet akkorára már behúzták, és nem nagyon szerették akkor már elővenni a tulajdonosok. A zab, ha nem is sok volt, azt takarmánynak, szalmával együtt elhasználták.

Utána volt egy sütőház. Az úgy volt megépítve, hogy volt egy előtere, meg ahol a kemence felépült, az hozzátartozott, mint egy szoba-konyha. Mert ott nagy hely kellett a kemencének. Az előtérből fűtöttük; ott volt a katlan a sarokban, mert a disznóknak mindennap főzni kellett. Télen a krumplit, a répát. Répavágó volt, ledaráltuk, főztük, meg az apró krumplit. Mellette a kemence, és ott egy szabadkémény volt, úgyhogy a húsokat ott füstöltük meg mindig. Még kicsit sült is a hús, mert a kemencéből jött a meleg, és csak annyi füstöt kapott, amit a katlan adott, mert a katlanból is, a kemencéből is szabadkéményen ment ki a füst. Ez volt egy különálló épület. A mellett egy nagy istálló: 8 darab marha meg 6 ló, meg 4 borjú a kisjászolban a jászol mellett. Azt lehet mondani, hogy 15 darab felnőtt állatra való. Végig volt jászol, feliben lovak voltak, feliben meg a tehének. Volt mellette egy kis ól, az nádfedeles volt, mert mikor már a borjúk leváltak, se el nem adtuk, meghagytuk jövőbeli fejősnek, akkor azok oda voltak téve. Ott két jászol volt, ott takarmányozták. Meg télen ezek mind zárható ajtóval voltak, mert hát csak a jószág is fázott.

Dombon van a tanya – ezek a nagy épületek –, utána lentebb a kisebb épületek, de itt megszalad a víz, annyival lentebb van. Ott aztán már kisebb épület is volt: tyúkól, disznóól, mert ott külön kellett majd a kocákat tartani, mikor fialt, külön a hízókat, a malacokat, mindnek rekesz kellett. Sorban: tyúkól, libaól, minden. A mellett van a nagygóré, vagy 200 mázsa tengeri belefér, ha nem több. Mérve sose volt, csak mondták, hogy hány szekér tengeri fér bele. A góré végénél aztán van a gémeskút. Hat méter mélyen van a víz, úgyhogy ott a környékből, ha jó vizet akartak inni, mindenki odajött. Olyan hideg volt, mint mikor itt a hűtőből kivesszük, mivel 6 méterről jön a víz. Aztán ott van a bejárat a dűlőútról meg a kerítés; körül van kerítve a tanya. Mert ugye muszáj, mert kijön a malac vagy a disznó, nyáron nagyon sok kárt tesz, kitúrja a krumplit, összepocskéolja a zöldséget meg a tengerit, mindent. Szóval kell, hogy el legyen kerítve egy tanya. Végül aztán van a gépszín, ott vannak ugye, télire a mezőgazdasági gépek: a vetőgép, az eke, a borona meg a szekér – az

mindig volt, azzal közlekedtünk. Az egy olyan nagy szín, hogy az beférjen mind.

Belül a tanyaházban meszelt fal volt. Földes volt, döngölt földdel. Akkor hol volt még a padlós szoba! Mázoltuk mindig agyagból. Felhígítottuk és akkor összesepertünk, ahol lyuk volt, ilyen törekes sárt csináltunk, amiből a vályogot vetik, és akkor avval kijavítottuk szépen simára. Ünnepre meg ilyen kiváló ünnepségekre akkor mindig tisztába tettük. Meszeltünk. Ablak volt rajta, nem ezek a mostaniak. Háromablakos, mert az oldalán is volt, a végén is volt. Kiskert volt az ablak alatt, virágoskert; – az anyámnak mindig volt. Ilyenkor nyílt az orgona. Utána vetette a magvasokat. Úgyhogy nemcsak konyhakert, hanem még virágoskert is volt.

Aztán ott nőttünk fel az egy szobában öten. Másutt is úgy volt. Úgy volt a nagyobb családoknál is, hogy egy nagy ház, egy konyha, egy kamara. De visszatérve, a szobában komód volt, láda, kanapé, akkor még nem volt ilyen-olyan fotel. Gyékényágy volt. Azok nagyon jók voltak. Könnyű volt, és olyan jó volt rajta feküdni. Meg hát minálunk a szobában volt egy vendégágy, mert böszörményiek voltak a szülők. Onnan, ha jött az anyámnak a testvére, mindig egy vendégágy volt a vendégnek is. Meg volt egy nagy kihúzhatós asztal is, 12 személyes, és mikor disznóölés vagy névnap volt, az aztán ki volt húzva. A konyhában meg stelázi, asztal ott is, gyékényágy, fekvőhely. Nagy konyha volt. Kellett is. Meg egy óriási nagy vaskályha volt a nagyszobában. Azt akkor télen, disznóöléskor befűtöttük, meg ünnepnap.

Falusi lakások

Sződliget (tisztviselőcsalád lakása)

László Magdolna

Otthon nálunk csirke volt nevelve, és három-négy disznót vágtunk egy évben. Kacsákat is neveltek apukáék, mindent az égvilágon. Apukának keltetőgépe is volt a pincében, 100 tojást tudott egyszerre kikeltetni, ezek mind voltak.

Itt volt a Birszki néni, ő vezette a háztartást, ő főzött mindent, de ő nem mosott, nem takarított. Nekünk kellett, igaz, hogy csak én voltam befogva, nekem kellett az én

szobámat kitakarítani, viszont egy héten egyszer jött a takarítónő, a Birszki néninek a menyé, ő végigtakarította, fölmosta a lakást, akkor vikszelve voltak ezek a padlók minden hónapban, az én szobám is. Anyukámnak mindig volt segítsége. Mosónő mosta a ruhákat az udvaron, a Kelemen néni. Volt varrógépünk a nagymamámtól, én örököltem, mert egyedül én tudtam varrni, a varrógépet anyuka csak arra tartotta, hogy volt egy asszony, aki mindig eljött a házhoz, a Kormai Julika, és itt a háznál varrt, de anyukám nem tudott se kézimunkázni, se varrni, de még főzni sem. Az édesapja Pöstyénben orvos volt, és megszokta ezt a miliőt, csak hát mikor a nagypapa meghalt, akkor persze neki is el kellett mennie dolgozni. De nem sokáig, mert mikor születtünk mi, onnantól kezdve már nem járt be a hivatalba, hanem otthon maradt a háztartást vezetni, de végül azt sem ő vezette.

Aztán amikor volt befőzés, azt is a Birszki néni csinálta. Űstben főzte a szilvalekvárt az udvaron. Volt egy férfi, a Kelemen András bácsi, aki a szőlőt meg a gyümölcsfákat kezelte, meg a kertet. A kertben zöldség nem annyira, inkább gyümölcs volt. (...)

Az ételt jégszekrényben tartottuk. A jeget mindig az Adamecz bácsitól hoztuk, a templomnál volt a boltja, az volt a hentes, és akkor annál volt a jégverem, és mindig hoztak bele jeget. A jégszekrény pedig olyan volt, mint egy éjjeliszekrény, úgy nézett ki. Aztán volt olyan is, hogy a kútba eresztettük le a dolgokat hűteni. Gáz akkor még nem volt, fával tüzeltünk, de nálunk nem volt kemence vagy ilyesmi, hanem cserépkályhák voltak minden szobában.

Mándok (banktisztviselő család lakása)

Besseneyi Elvira

Nagyon nyugodt élet volt Mándokon a háború alatt is. Ott volt a szép, háromszobás lakásunk: volt egy elég nagy hálószoba, egy sarokszoba, ahol az ebédlőbútorok voltak meg a sarokban egy szalongoarnitúra, amit anyu még az ő mamájától örökölt. És volt egy hosszúkás, elég nagy nappali szoba, ott volt nanyukának az ágya, és aztán az lett a gyerekszoba is, mikor mi világra jöttünk. A lakás egyik része az udvarra, a másik a kertre nézett. Nagy hátsó udvar volt – ott baromfit tartottak meg disznót is hizlaltak –, és a ház másik oldalán egy szép, nagy virágoskert, olyan

hosszú, amilyen hosszú volt a ház. Itt lett nekünk homok meg hinta... szóval a kigyerekeknek való játékok.

Nem voltunk elvágva a világtól, mert nem téglakerítés volt, hanem csak egy vasrácsos kerítés, amin ki lehetett látni – a grófi szürke marha gulyát is innen tudtuk szemlélni. Mikor a tehének mentek, az nem volt érdekes, mert azt mindennap látta az ember, és avval a kis szarvukkal nem is nyújtottak túlságosan izgalmas látványt, viszont a bikáknak hatalmas szarvuk volt, és olyan méltóságteljesen mentek – félelmetesek voltak az óriási nagy, fekete fejükkel. Nyilván távoli legelőkre is vitték, mert nem hajtották ki őket mindennap, hanem csak egy héten egyszer vagy kétszer. Amikor jöttek, az utca szélében ment az egész gulya, és mellettük kétfelől egy-egy béres hosszú, szúrós végű rúddal, hogy ha a jószág ugrálni akar ide-oda, akkor kicsit megbökje.

Nem nagyon szerettem volna velük találkozni, de az a vaskerítés azért nagyon megnyugtató volt. Nem volt szabad nekünk a kerítéshez menni, de hát sajnos én voltam az a gyerek, aki nem mindig viselkedett a legszabályosabban. De meg is rémültem, mikor láttam, hogy ott jön a bika a közelben, rohantam is vissza ész nélkül. Aztán a bivalyok, az megint egy külön társaság. Milyen makacsok voltak, hűha, azokat hogy püfölték a béresek! – mert nem akartak menni. Amikor esős idő volt, és sok volt a tócsa (ugye, akkor még volt nem kövezett út a falun főutcája, és voltak rajta jó kis teknőcskék), a bivaly belefeküdt az út közepén.

Nagymányok (Tolna megye) katonatiszt családjának lakása

Néray Vilmos

Nagymányokon volt egy nagyon szép lakásunk. A bányaüzemé volt, a tenispálya mellett helyezkedett el, volt ott kuglizó meg minden. A ház előtt volt egy szép nagy veranda, oszlopos, legalább húsz négyzetméteres, erről lehetett bejutni az előszobába. Az előszobától jobbra volt a konyha, ha mentünk előrefelé, és a konyha mellett a cselédszoba. Középpütt volt még egy szoba, az volt az enyém meg a nagymamámé, amíg élt, ezt követte az öregeknek a hálósobája. A ház baloldalán volt a pincelejárát, utána a fürdőszoba és azután egy nagyszoba, ami egyben a fogadósoba is volt. Elég sok ember elfért itt, mert ha disznóölés vagy egyéb

összejövetel volt, akkor ott volt a fél falu legalább. Eljöttek ilyenkor apám fiatalkori jó barátai, akik jártak fel Pestre és hozták a slágereket, úgyhogy nagy mulatság volt nálunk több alkalommal is. (...)

Az az igazság, hogy egész jól éltünk. Az egész ház alatt volt egy hatalmas pince, az udvaron egy nagy disznóól, a disznóól mellett egy nagy baromfiudvar, kacsáknak volt egy úsztató, és volt egy közös kenyérsütő kemencénk is a szomszéd lakással.

Kézdialmás (Románia, Kovászna megye), tanítólakás

Papp Viola

Volt a tanítói lakásban konyha, ebédlő, hálószoza, kamra, szalon. Amikor nagyobbak lettünk, már nem a hálószobában aludtunk – ott édesapámékkal a kisebbek aludtak, az én ágymban is -, hanem egyikünk az ebédlő díványán, a másik a szalonban. Szép volt a lakás, szép volt a bútor: a nagy ebédlőasztal mellett a székek bőrhuzatú, csokoládészínű, nagyon szép székek voltak, a szalongarnitúra is nagyon kellemes volt. Az ebédlőben meg két Munkácsi-kép: Krisztus Pilátus előtt s az Ecce homo. Két egyforma nagy kép gyönyörű rámában, és amikor vasárnap délután én feküdtem az ebédlőben, akkor folyton azt a két képet néztem.

A szalonban egy óriási szarvasagancs, s a kisaasztal alatt kikészítve egy vaddisznó agyarakkal, szőnyegnek szolgált az asztalka alatt. S amikor már nekem az ebédlőben nem jutott fekvés, mert a bátyám akart ott lenni, akkor én bementem a szalonba, félretettem az asztalt, úgy feküdtem le vasárnap délután olvasni meg pihenni, hogy nem kellett párna, mert a vaddisznó fején feküdtem. Hosszú, kemény szőrei voltak, szépen zölddel, ahogy szokták, ki volt cakkozva. Édesapám nagy vadász volt, és Kézdivásárhelyről, Sepsiszentgyörgyről jött ki a társaság, három-négy ember, akik együtt mentek fel a havasokba télen is, hatalmas hócsizmákban, szegény édesanyám úgy mérgelődött. Egyetlen egy értelmiségi család voltunk; akik Almásra jöttek, hol szálljanak meg? – hát Papp Istvánnál. Nem aludtak ott, csak pihentek, vendéglő nem volt a faluban, tehát az iskolába jöttek. Mikor ezek megérkeztek vadászat után onnan a havasokról fáradtan, megfázva – hócsizmáik tele hóval –, mondta édesapám, hogy „hamar, gyorsan”, s akkor meg kellett teríteni az asztalt a szolgálóval; édesanyám teát főzött, mi is segítettünk behozni a dolgokat.

Városi lakások

Szentendre (kisiparos család lakása)

Balalik István

Én itt születtem Szentendrén 1930-ban, egész pontosan a Szent László út három alatt, nem messze innen, ahol most élek. Végeredményben az egy olyan családi ház volt, ahol nem is voltunk egyedül, ott lakott még mellettünk két vagy három szomszéd. Amíg éltek, ott laktak az anyai nagyszüleim is. Egy udvarba nyíltak a lakások, mindegyik két-három szobás volt, és volt konyhájuk. Úgy aránylag összkomfortosnak mondhatók voltak, hát persze nem olyan értelemben, mint amilyen most, hanem ilyen kezdetleges formában.

Víz, villany, gáz, ilyen nem volt. Az utcában volt egy kút, a vizet onnan kellett felkurblizni. A fűtés pedig fával és szénrel volt. Akkor volt még ilyen maszek alapon gyártott sparhelt ugye, tehát csak ilyen tűzhelyek voltak, amiket annak idején amennyire lehetett, igyekeztek jól megcsinálni. Jól is működtek, az anyukáink nagyon jól ki tudták használni, meg nagyon jó szeneket lehetett kapni, jó kalóriaértékűt. Emlékszem én, mint gyerek vittem a kis játék teherautómmal a fát meg a szenet; volt egy láda, amiben benne volt a fa összerakva, hogy hát mindjárt kéznél legyen. Meg például voltak ilyen speciális szeneskannák, amiket annak idején gyártottak, de hát azt már a felnőttek vitték be, mert ha megpakoltak egy ilyen szeneskannát, azt egy gyerek már nem bírta el.

Azt nem mondhatnám, hogy minden helyiséget fűtöttünk, hanem a konyha volt a fő hőforrás, és akkor kinyitottuk a szobát, és onnan, a konyhából beáramló meleg melegítette fel tulajdonképpen a szoba hőmérsékletét. Aztán ugye mivel az édesanyám egyik testvére kályhás volt, előbb-utóbb előkerült egy ilyen hordozható cserépkályha, amivel aztán fűtöttünk közvetlenül a hálószobában is. De hát ezek csak ilyen hétvégi luxusdolgok voltak.

Édesapám cipésműhelye is ebben a házban volt. Tulajdonképpen úgy volt, hogy volt a szobánk, amely ötször ötös, azaz huszonöt négyzetméteres volt. Tehát egy nagy szoba. Na ez előtt volt egy helyiség, ami még annál is nagyobb volt, és azt egy deszkakerítéssel kettéválasztották a szüleim, lekerítették egy konyharészt, ahol a

konyha volt berendezve, így a felszerelésekkel, mindennel. Végeredményben tehát függetlenítettük a műhelytől, ami aztán a kinyílt az utcára. Ez volt a cipésműhely. A kerítés az olyan magas volt, hogy a plafontól húsz-harminc centire volt, és akkor így átmelegítette az egész mindenséget az a sparhelt. Ilyen formában volt megoldva az életünk.

Debrecen (iparoscsalád lakása)

Szász Ilona

Az Arany János utcán laktunk, ott nőtem fel. A lakás szoba-konyha volt. A szobában volt egy ruhásszekrény és egy kredenc, ami még édesapámnak mint asztalosnak a szabaduló munkája volt. Az még most is megvan. Két ágy volt összesen, én egy ágyban aludtam a húgommal. Édesanyámnak a varrógépe is – amivel ő dolgozott egész nap – a szobában volt, ugyanabban a szobában. És a konyhában a konyhaszekrény, a sparhert (a sparherttel főztünk és fűtöttünk is.) és szék, hokedli – apám munkája volt az is. Segédmunka volt, mert utána meg háborúba került édesapám, aki '96-os volt. Nem tudott a szakmájában dolgozni sokáig. Szóval ez segédmunka volt, mert kellett a segédnek vizsgamunkát mutatni. Utána később meg már a „kádárban” tette le a mestervizsgát. Úgyhogy ő asztalos és kádár is volt.

A szobában sima padló volt, vagyis hajópadló, ahogy mondták. A konyha pedig köves volt. Volt nagy udvar is: hátul két szép meggyfa, elöl pedig sárgabarack volt meg virágoskert is. Zöldségeket nem termesztettünk, úgyhogy elég úri környezet volt.

Debrecen (tisztviselőcsalád lakása)

Molnár Katalin

Egy szoba-konyhás, spájzos lakásban éltünk négyen-öten, amit a szüleim béreltek a 20-as évek végén. Akkoriban ki volt az ablakokba írva: kiadó, kiadó, kiadó. Mindig az úgy volt, hogy megkereste a lakó a tulajdonost, és mondta neki, hogy ez a kiadó, nézzék meg. Ha megfelelt, megegyeztek az árban, és akkor ott laktak mindaddig, amíg azt nem mondta a házigazda, hogy megemeli a bért. Aztán az vagy imponált, vagy nem, vagy esetleg jobb anyagi körülmények közé került a bérlő, mint édesanyámék is. Mert a Kurucz utcáról elköltöztünk a Dembinszky utcára, onnan

meg a 30-as évek elején beköltöztünk a Széchenyi 42. alá, mert már — gondolom én — kicsit anyagilag könnyebb volt. Ez már nagyobb lakás volt. Ebben volt szintén szoba-konyha, és volt egy picike előszoba meg spájz. De fürdőszoba, ilyesmi semmi nem volt. Udvara is csak kicsi volt, de 18 lakó lakta.

Ez a ház Temesvári Gézáé volt. Nagyon gazdag ember volt, a Kandia 5. szám alatt volt neki szintén saját háza, egy nagyon szép háza, még most is nagyon szép, egy patinás ház. Ez a Széchenyi utcai ház megint a saját tulajdona volt, gondolom azért, hogy kiadja lakóknak, és a lakók meg fenntartsák a ház állagát. Ebből élt, de emellett állása is volt fent a városházán, egy magasabb beosztásban volt. De ő nagyon rendes ember volt. Itt nagyon sokáig laktunk. Emlékszem, itt szivar alakú, szép vaskályhánk volt. Akkor azok mentek. A túlsó oldalt volt szemben velünk egy zsidó üzletember, Grünfeld Salamon. Ahogy mi így laktunk a baloldalt, a jobboldalt volt ez az üzlet. Abba az üzletbe jártunk, meg ahol a benzinkút van, azzal szemben is van most is egy fűszerbolt. Erre a két helyre jártunk. Kenyérért meg idejártunk, ahol most is kóser kenyeret sütnek, ott van egy zsidó pék. Akkor is zsidó pék volt, akkor is odajártunk kenyérért. A fűszeres meg a kenyeres, amarra a Szepességi sarkán meg a Széchenyi sarkán lévő, az magyar volt. De mivel az ott volt a szánkban, ott volt az utcánkban, az olyan természetszerű volt, hogy akkor mi oda jártunk.

Debrecen (lelkészözvegy lakása)

Sinka György

Amikor Kisvárdáról bejöttünk Debrecenbe 1938-ban, egy stráfszekérre volt feltéve a bútorzat meg minden. Megérkeztünk Debrecenbe, a Monostorpályi utcán kellett végigmenni, ott vettünk ki lakást. Lepakoltunk, én meg ahogy végeztünk, egyből kiléptem az ajtón – a Monostorpályin végig, át a hídon a Nagyállomásig. És ott a Nagyállomást néztem sokáig, mert az a szememben olyan nagy volt. Olyan nagy volt a város is, hogy nem tudtam elképzelni, hogy ilyen marha nagy város van. Addig gyalogoltam, míg eltévedtem; nem a Monostorpályi úton mentem vissza, hanem a Mikepércsi úton. Megkérdeztem valakit, aki segített. Akkor már láttam, hogy ismerős a környék, végimentem és megtaláltam a lakást. Anyám kérdezte: „Hol voltál, fiam?” Nem mertem elmondani, hogy városnézésen.

Úgy kerültünk a Csapókertbe, hogy Ilonka meg Málka néni vett nekünk egy lakást ott. Azért vett nagy kertest – 600 tőke szőlő volt benne meg rengeteg sok gyümölcsfa –, mert nagy volt a család. Sokat is ért, nem mondom: lehetett jószágokat tartani, csirkét, ezt, azt. Énszerintem ez külterület volt, nem az a kimondott cívis lakosság lakott ott. Gyári munkások voltak. Ott volt a szomszédságban a MÁV műhelytelep, a javítórészleg, és annak a munkásai, gyerekeik, feleségeik, családjuk élt ott. A lakás szoba-konyha plusz megint egy másik szoba-konyha, tehát végeredményben két kis lakás volt hatunkra, mert Bözsike Nagyszöllősön volt, Bandi bátyám egyetemre járt, jogásznak tanult, Feri bátyám majd szintén, de akkor ő még Bösörményben volt a gimnáziumban. Menyhért bátyám a közgazdaságiba járt, kereskedelmibe. A Nagytemplom mellett volt az a kereskedelmi, bent az udvarban.

Ötven pengőből éltünk ennyien, de volt a hatalmas nagy kert, és az bizonyos mértékig sok mindent fedezett. Anyám állandóan a kertben volt, mindig vetett, eladott. Volt benne 600 szőlőtőke, 15 darab meggyfa, körtefa. Bennünket, gyerekeket ilyen értelemben teljesen ellátott, de a környék, a lakosság is vett. Jöttek, hogy kéne egy kis zöldség. Anyám lement: „*Itt van. Tessék!*” Akkor meggy kéne. „*Menjete, fiúk, szedjete meggyet!*” Felmentünk a fára, szedtünk, amennyi épp kellett, lemázsálták, vitték.

Debrecen (fényképész műteremlakása)

Szipál Márton

Debrecenben, a Szent Anna és a Piac utca sarkán volt apámnak az üzlete, az Apolló mozi volt szemben. Piac utca 44. Ez lehetett a legszebb műterem Magyarországon; igazán sokféle megfordultam életemben, de ilyet nem láttam sehol. A lépcsőházban kézi faragással volt minden, arany és fekete. Valódi arannyal volt behúzva, és kétméteres üvegablakokkal volt a kirakat. Sajnos ma már nyoma sincsen ennek, mert az egészet lebombázták a háborúban. Béreltük, mert annyi pénze nem volt az apámnak, hogy meg is vegye.

Csak a házigazdára emlékszem, a Marx bácsira, mert engem meg a húgomat leküldtek, mikor volt a gazdasági válság, hogy ne haragudjon, egy hetet késünk a lakbérrel. Az apám 1000 pengőt fizetett lakbért – mikor kibérelte ezt az üzletet, még

volt pénze. És utána rá bejött a világválság. Emlékszem rá, kértem két pengőt. Azt mondja: „*Hétfőn 750 pengőt kell kifizetnem, nincs két pengőm.*” Szegény anyám mindig mondta, mikor már fölöttem: „*Azt tudod, hogy az apád ebben az időbe minden hónapba’ majdnem főbe lőtte magát, mert nem bírta kifizetni az alkalmazottakat, a rezsit, a lakbért?*” Hát megúsza, mert nagyon jó fényképész volt, ő császári és királyi udvari fényképész volt. Ha nem lett volna kommunizmus, és élne még, ő excellenciás, kegyelmes úr lenne. Ezzel a címmel ez járt! De hát a kommunizmusban ilyen címeket nem lehetett viselni. Azt hiszem, valami képet csinált Ferenc Jóskáról. Emlékszem, volt a Ferenc Jóskáról mindig egy nagy kép az üzletben.

Az egész első emeletet bérelte az apám, azért volt az 1000 pengő. Elöl volt az előszoba, aztán a fogadószoba, utána a műterem. Közben volt az öltöző, utána az ebédlő, hálószoba, meg a fürdőszoba, aztán a konyha, meg még volt valami raktár is. Meg is ért 1000 pengőt, ahogy én visszagondolok. Egy helyen volt a műterem és a lakás. (...) A műtermet apám speciálisan alakította, mert ő úgy fényképezett, mint én most. Ő „bounce” fénnel, visszavert fénnel dolgozott, vagyis lágy fénnel. Ez a legszebb világítás! A Mai Manónál [*Magyar Fotográfusok Háza – a szerk.*] van egy hasonló műterem, de az apámé jobb volt! Az apámnál vastag üveg volt a plafon, fémszálakkal. Tejszerű volt. Olyan volt a műterem, mint egy gyönyörű, felhővel borított ég. Kint is az a legszebb világítás, ha felhő van az égen! (A tetőn pedig, a sarokban csirkét neveltünk, hogy teljes legyen a kihasználtság.) Hát így befedte azt a gyönyörű üveget és – ahogy én is világítok most – rávetített föl a plafonra, úgy, mint a mostani lightbox. De ő úgy csinálta, hogy a fény ezen a tejszerű tetőn megtört, és adott egy lágy fényt a fotózandó alanynak. Elöl meg volt egy matt üveg. Jobb volt, mint a mostani világítás! A visszavert fényt – vagyis a lágy fényt – egyszerű szemléltetni: vaku elé tartok egy lapot, rávetítem a fényt vele a falra, és onnan fog az alanyra világítani. A fotó úgy fog ettől kinézni, mint egy műtermi kép!

Debrecen (katonatiszt családjának lakása)

Toókos Ildikó

Én teljesen Debrecenhez kötődöm. Minden gyerekkori élményem oda köt. Poroszlai út, aztán később a Péterfia utca 9. Édesapám '35-ben ment nyugdíjba valóságosan.

Azután már „csak” a vitézi törzskapitányi teendőket látta el, de azelőtt, itt-ott kiszálláson volt csapattiszti munkája. Nem volt olyan magas a fizetése. Mégis, az mit tett lehetővé? Mekkora lakást tudtunk bérelni? Ott a Péterfián, a tanítóképző melletti épületben ötszobás lakásunk volt. Volt egy háztartási alkalmazottunk. Nem kellett külön szakács, nem vittünk olyan nagy házat. Édesanyám nagyon ügyes volt, tanulta is lány korában. Akkor még küldték a birtokos, nemes családok a gyerekeiket, hogy egy kicsit tanuljanak főzni különlegességeket, ezt, nyelveket tanulni, zongorázni, festeni. Édesanyám a zongorával nem sokra ment, mert nem volt jó hallása, de a festészet... Nagyon szép dolgokat festett, jó kézügyessége volt. A lakáshoz a bútort lassanként megvették. Ahol tudtak, ott Erdélyből segítettek nagyapámék. Akkor már konszolidálódott a helyzet, és bank útján egy kis pénzt átutaltak. Szerette édesapám a szép régi dolgokat, a használt antik bútort. Nagyon szép volt a szalonunk például. Ennek egy darabja itt ez az intarziás szekrény. (...)

Nálunk a társasági összejövétel sajátos formája volt az „étkes terefere” (édesapám elnevezése). Ez évente vagy két alkalom: az egyik a szűkebb baráti körnek volt, a másik a hivatalos, akiket illet meg hívni, de akikkel nem tartottunk olyan szoros kapcsolatot. Fel volt terítve - most svédasztalnak mondják -, nagy hosszú asztalon fel voltak rakva a különböző étkek. Minden házilag készült. Édesanyám borzasztó ügyes volt ezekben a dolgokban. Járt is főzőiskolába, amikor elvégezte az iskolai tanulmányait, akkor ezt tanulta. Háziasszonyképző. Nagyon szívesen is csinálta.

Mielőtt megnyílt volna a büféasztal, az a szoba addig le volt zárva, és akkor egy kis üdítőt kínáltak és peracet. Arra szívesen itták az emberek a bort, akár a fröccsöt üdítőnek. Felvágottak voltak, mert disznót mindig vágunk, nem is egyet, mert a tanyára a cselédeknek kellett a konvenciót kiadni, és zsír vagy szalonna minden hónapban járt nekik.

Édesapám falujából menekült át két fiú. Ezek hol álltak volna meg, ha nem nálunk? És kérték az édesapám segítségét. Addig, míg aztán sikerült egyiket elhelyezni, a másik a házkörüli munkákban segített. Cserépkályhák voltak, télen behordani a fát segített, de ez csak átmeneti dolog volt. Mikor beleesett éppen egy téli időszak, mikor vendéglátás volt nálunk, ilyen fogadás, inasfélének volt beöltöztetve, fehér kesztyű volt rajta, és ő úgy hordta a pereces botot. Mikor már nagyok voltunk, nagyobb volt a mozgás a háznál, volt egy szobalányunk.

Pécs (városi cseléd albérlete)*Rózsa Irén*

Nagyon nehéz volt lakást találni. Minden utcában ott volt a kapukon, hogy szoba kiadó, szegény anyám meg állandóan azt keresett. Ha nem talált, hazament a szülőkhöz, és ott volt a ház körül, míg munkát nem szerzett, mert hát kellett neki munkát is keresnie. A lakás, hát az volt a legnagyobb gond. De a végén anyám szerzett címeget, valahogy lett lakásunk, és akkor valahogy elkezdtük az életet. Semmink se volt, még csak pénzünk se, mert hát a tíz-tizenkét pengő, amit ő kapott nagyon kevés volt. Sőt, annyit se kapott, mert az étkezést is beszámolták a fizetésbe. Mindig azt néztük, hogy olcsó legyen a szoba. Azt hiszem, öt-hat pengő volt a lakbér; az nem jelentett mást, mint egy szobát és egy sparthertet benne, azt a csikós tűzhelyt, ami melegít is, sütője is van. Na, ezek miatt kellett állandóan cserélgetni a lakást, mert kilukadt a sütő – nem azért, mert süttött, hanem azért, mert ott is jött ki a füst. Fával tüzeltünk, meg volt a brikett nevű szén, az ötkilós, amit a kis tízéves Irén a szomszéd néninek a boltból hazacipelt és akkor kapott egy ebédet.

Petróleumlámpánk volt. Vettem petróleumot a boltban, ha édesanyámnak volt pénze, ha nem volt, akkor sötétben voltunk. Emlékszem rá, hogy mondta, igyekezz világosban megcsinálni a leckédet, mert nincs petróleumunk. Én voltam a főgyújtogató: mikor már kevés volt a petróleum a lámpatartóban, akkor levágtam egy szelet kenyér héját, a cilinderre rátettem és világosabb lett, mert akkor jobban kihasználta a petróleumot, és az fölhúzta a lángot. Bizony, ilyen kis apróságok voltak, de ez is lényeges volt.

Pécs (nagykereskedő családjának lakásai)*Hamerli Antal*

Amikor én születtem, a Király utcában laktunk; a házunk nyugati oldalán volt végig hátrafelé az iroda, és az utcafront egy része volt a lakás. L-alakú épület volt, az iroda egyik része a Király utcára nézett, és hátrafelé a másik oldal. A ház alsó része az udvarral volt a vaskereskedés. A ház keleti oldalán van egy többemeletes régi épület: ez volt a raktár belül vaslépcsőkkel, hátul lifttel. Az iroda körülbelül 20 m² volt vagy kicsit nagyobb. Volt egy hálószoba és két nappali, tehát három szoba volt így

hosszában. A folyosóról be lehetett menni egy nagyszobába, amit ebédlőnek hívtunk, ott volt egy hatalmas asztal, és ott jött össze a család. Múltkor épp számolgattam, hogy amikor nagy ünnep volt, akkor általában húszan voltunk unokatestvérekkel együtt.

Ezen túl volt egy kicsi helyiség, tálalónak hívtuk (az egy rumli kamra volt az én gyerekkoromban), és azután volt a konyha. Az elég nagy volt, mert abban az időben, amikor még az első nagyanyám élt, ott főztek az alkalmazottak részére. A boltban dolgozók ebédidőben fölmentek, és a nagy ebédlőben folyt az ebédtetés. Volt, aki Kovácstelepről járt be dolgozni vagy a Mecsek-oldalból, vagy Kertváros környékéről – gyalog vagy legjobb esetben biciklivel, mert nem volt akkor még buszozgatás –, úgyhogy az ebédidő rövid lett volna arra, hogy hazaballagjon meg vissza. Volt szakácsnő, amikor ilyen soknak főztek. Az én gyerekkoromban egy szakácsnő volt meg egy szobalány. (...)

A Rákóczi úti lakásunk olyan volt, hogy volt egy főbejárat az utca felől (a mai napig is megvan). Bement az ember a lépcsőházba, akkor jobbra a nagybácsimék lakása, balra volt a miénk. Volt ott egy hosszú folyosó és (számolom) volt egy kisháló, volt egy nagyszoba, amit nappalinak használtunk vagy ebédlőnek, akkor megint volt egy kisebb szoba – az volt apámék hálószobája –, és akkor volt még egy nagyszoba, az volt a miénk. Abban még a bútorgyárból adódóan fenyőfából közönséges fehérre festett bútorok voltak. Volt egy nagy asztal négy székkal, volt egy kicsi asztal négy székkal, vagy kettővel. Akkor volt egy polc, ami alul szekrény, felül polc, ez tele akkori játékaikkal. Volt egy sublótszerű (eredetileg pólyázó volt) meg a kályha. Kész. Ez volt ebben a szobában a fekhelyeken kívül.

Apáméké hagyományos polgári hálószoba volt. Két ágy, két nagy kászli, két szekrény, egy heverő. Más nem is fért volna be. Volt az úgynevezett ebédlő. Az akkoriban, mikor még egész kicsi voltam olyan ebédlőfélnak volt berendezve, s anyám azt mondta: „nem lehet, ezt mire használni”, és akkor átrendezte. Fotelokat, meg kis asztalt tett bele, egy kicsit modernebb lett, és tágasabb. Volt egy kisháló, abban volt egy pianínó zongora, két fotel, egy asztal – szerintem nem is nagyon volt bent más. A hosszú folyosónak az egyik részén volt a fürdőszoba fűthető kazánnal; nem létezett más, akkor ez volt, gázbojler, villanybojler, semmi ilyesmi nem volt, legalább is nálunk. A lakásból három szobát a folyosóról fűtöttünk, bent kandallók

voltak. Volt egy előtér egy elég nagy konyhával, s ott volt még egy kicsi személyzeti szoba. (...)

A Kaposvári úti ház többszintes volt. A villa úgy volt megcsinálva, hogy az alsó rész az mozi volt. Volt egy kis vetítőkamra (mint az Apolló moziban). Lyukakon keresztül egyikiken ment az állókép, a másikon a mozgó. Kint volt egy nagyszoba, azon túl volt egy másik, és attól jobbra is volt egy boltívvvel összekötött másik szoba. Lényeg az, hogy két szobán keresztül (az olyan 15-16 méter lehetett) ment a vetítés. Az első nagyszobában ült a vendégsereg. Jöttek az alkalmazottak meg a vendégek, és akkor ment a vetítés.

Az alsó részhez tartozott egy télikert. Ezen vas ablakok voltak hatalmas nagy keretben. Hatalmas nagy üveg, igaz, hogy duplán volt, de dermesztő hideg volt, ezért nem is lehetett ezt jól fűteni. Ez volt alul. Akkor volt egy személyzeti szoba, volt egy nagy konyha, egy elég nagy spájk, volt még alul kézmosó egy kis WC-vel. Ez alatt meg volt egy teljesen komplett lakás (házmester lakás), ott lakott a Hoffmann Imre és a felesége, mi úgy hívtuk, hogy házmester. Ő a kertet intézte, mindenfélét, amit kellett. Olyan volt, mint a családtag. (Mert többet voltak fönt, mint lent.) Az emeleten volt a húgomnak egy szoba, anyámnak egy, a fürdőszoba, egy nagy előszobaféle, agancsokkal, meg vadászati dolgokkal volt berendezve, meg az egész lépcsőház. Tölgyfa lépcsők voltak, vert vas lámpák, klasszul meg volt csinálva. (...)

A bútorok úgy voltak csináltatva. Nem volt sok bútor, és nem voltak otromba nagy bútorok. Szüleink szobáján kívüli bútorok mind egyszerű fenyőbútorok voltak, fehérre festve. A lépcsőház alsó részét használtuk ebédlőnek hétköznapokon. Itt egy apám tervezte tölgyfa ebédlőbútor volt, gyönyörűen faragva.

Kint a kertben volt egy kis medence. Egy szépen megcsinált díszkert volt, a végében meg tyúkól, meg nyúlól. A húgom volt a nyúlász, ő foglalkozott a nyulakkal állandóan. De voltak tyúkok meg kicsi kacsa, meg kakas meg csibe. Picik. Miniatűrök. És volt egy egész kicsi veteményes. De maga a díszkert, azt volt a lényeg, akkor még fiatal fákkal. A fenyő, ami egyszer a karácsonyfánk volt, az szép maradt, mert dézsába rakták. Nem volt nagy fa. Áthúztuk ünnepek után a téli kertbe a dézsával együtt. Akkor állt egy darabig. „Próbáljuk meg elültetni. Meglátjuk mi lesz.” És elültettük. Olyan óriási fa lett, hogy a Magaslati útról lehet látni.

Baja (bankigazgató családjának lakásai)

Bessenyoői Elvira

Amikor a Takarékpénztár épületében az emeletráépítés befejeződött, a Fő utcai bérelt lakásból beköltöztünk a Takarékbba, egy háromszobás lakásba. Három év múlva, 1925-ben renováltatta édesapám a Takaréék egész épületét, akkor átköltöztünk a szomszéd lakásba, ami már négyszobás volt, és néhány évre rá megint költöztünk; az utolsó lakásunk a Takarékbban ötszobás volt. A felújítás után lettek a házban fürdőszobás lakások, mert addig csak a konyhában, illetve a fürdőszobának kinevezett kis kamrácskában volt egy-egy csap; fazékban melegítettük a vizet és úgy vittük oda mosdani. Vívezeték, az volt már a házban, de minden lakásban csak ez a két csap volt.

Bajának városi vízvezetéke nem volt, még szennyvízcsatorna is csak a belváros alatt húzódott; azt még az 1700-as évek végén kiépítették, mert Baja akkor volt a leggazdagabb. Azokban az épületekben, ahol volt vízvezeték motorral vagy kézi pumpával nyomták föl az udvarról a vizet. A Takarékbban az udvaron volt egy nagy kút, mellé volt szerelve a motor, és az pumpálta napjában kétszer-háromszor föl a vizet a padlásra, ahol óriási tartályok voltak. Így jutott víz minden lakásba. Az udvaron volt egy nagy ciszterna is; három oldalról úgy volt vezetve az esőcsatorna, hogy az esővíz abba belefolyjon. A mosókonyhába innen húzták a vizet, azt vödörrel kellett behordani oda.

Fával és koksszal fűtöttünk; Baján volt gázgyár, így volt kokszunk is. Nagy Meidinger kályhák álltak a nagyszobákban – kokszfűtésű volt, éjjel-nappal égett, úgyhogy éjjelre sem hűlt le a lakás –, a két másik szobában pedig cserépkályha volt, azt fával fűtöttük. A Meidinger kályha egy dupla kályha volt. A belseje egy vastag öntöttvas henger, abba töltötték a kokszot. Két ajtaja volt: a fölsőn öntötték bele a kanna kokszot – azt nem lehetett lapátolgatni, mint a szenet –, az alsó ajtón keresztül pedig a hamut meg a salakot lehetett kiszedni. Az alsó vasajtón volt egy szabályozó nyílás, amikor azt jobban kinyitották, erősebben égett a tűz, de a kokszot nem volt szabad túl erősen égetni, mert akkor hirtelen hevült föl és összeállt egy tömeggé. Ez nagyon ritkán fordult elő, de ilyenkor a koksz bedöglött, nem tudott tovább égni, és a fölső ajtón nagyon erős vasrudakkal kellett szétverni, mert hiába rázták a rostélyt, meg se

moccant, annyira egybeállt. A kocsznak egyenletesen kellett izzani, mert akkor jött ki belőle a gáz, ami meggyulladt és gyönyörű kékes-pirosas színű lánggal égett.

Körülbelül tíz centivel kijebb, mint ez a belső öntöttvas henger volt egy másik henger, ami fehér zománcos volt és egymásra tett széles karikákból rakták össze, úgyhogy volt alacsonyabb, magasabb, kisebb átméretű, nagyobb átméretű – aszerint, hogy milyen szobába tették. És ahol a karika összeért, volt rajta egy nikkelezett abroncs, ami nagyon szépen elfedte a hézagot, és nagyon elegáns volt. A kályha tetején egy gyönyörű ékítmény volt, egy áttört, nagyon szép mintás vaskupola; itt ment ki a meleg, ami a két henger közt képződött. Az ebédlőben minden lakásunkban ilyen kályhánk volt, a takarékbeli utolsó lakásunkban pedig (az már ötszobás volt) két helyen is volt Meidinger kályha: az ebédlőben meg az úri szobában.

Az úri szoba édesapám szobája volt. Itt is volt íróasztala, de az igazi dolgozószobája a Takarékbán volt. Az igazgatói szobában ott egy óriási, úgynevezett „amerikai íróasztal” volt, ami azért különleges, mert az nem csak egy lapos asztal, ami teli van rakva aktákkal, hanem a túloldalán van egy magas fala, ami teli van polccal, fiókkal, mindenféle tartóval. Kétoldalt ívben lehajló korlát veszi körül, a fiókok fölül pedig rá lehet húzni egy falécekből összeállított redőnyt, és úgy lehet becsukni – ez egy amerikai találmány volt akkoriban. (...)

Tizenhat éves koromban, 1932-ben édesapám megvette azt a Tóth Kálmán utcai házat, amiben régen Györgyi barátnőm és a családja lakott, felújította és a következő évben odaköltöztünk – ez volt az utolsó lakásunk Baján. Kisiskolás koromból ismertem a házat: a belső szobáknak nem volt semmi világítása, minden sötét volt, félelmetes és ijesztő ház. Szóval, amikor azt mondta apu, hogy na, mit szólsz? – én ezt a házat megvettem és nemsokára itt fogunk lakni, megrémültem. Apukám, ezt a vén bagolyvárat? – hát ez borzalmas! Majd meglátod, milyen szép lesz – felelte.

Valóban gyönyörű, világos, nagyon kellemes ház lett belőle. A mérnök, aki felújította és belülről modernizálta a házat, középre épített egy félköríves lépcsőt, ami az ebédlővel szemben érkezett föl az emeletre. Tiszta üveg volt, a lépcsőház, tehát nagyon szép, világos lépcsőházban jött az ember föl, és amikor benyitott az előszobába, az előszoba közepén álló ajtó is tulajdonképpen egy üvegfal volt, csak

két, téglából rakott oszlop tartotta a mennyezet súlyát, tehát már onnan be lehetett látni a hallba és az ebédlőbe. A nagy üvegajtó mindig nyitva állt, csak télen, amikor tíz foknál hidegebb volt, akkor csukták be. A ház homlokzati részének egyik végén volt az én szobám, az hat méter hosszú volt, azután jött a nagy ebédlő (kilenc és fél méter hosszú), és azt követte a fogadószoba, ami hat és fél méter – szóval hatalmas nagy lakás volt. Az én szobám mögött volt egy kisszoba – ez volt a nagymamámé, és az után volt a szüleim hálószobája. Az öcsém szobáját a régi lépcsőház emeleti részéből alakították ki.

A Tóth Kálmán téri ház földszintjének elülső részén üzletek voltak. A legszélső Majtinszkyé, a látszerész zsidóé, mellette volt a nagy trafik, ami egyben lerakat is volt. A következő bolt az öreg ponyvás-köteles zsidóé, Lustig úré volt. Schön Márk volt kiírva, az volt ennek az ükapja; az ő boltja ott volt már azóta, hogy az 1800-as évek közepén megépítették a házat. Lustig úr boltja után a Hangya Szövetkezet boltja következett, egy csemegeüzlet, végül egy órás és ékszerész.

A házunknak nagy kertje volt. A sarkában állt két fenyő, azon túl egy nyírfa és a másik végében két diófa. A ház előtti részen volt pergola meg ott voltak a rózsák. Szép és kellemes kert volt, jó volt nyári estéken oda kiülni. A ház mögött, egy külön épületben volt a házmesterlakás, és ugyanott volt a nagy trafiknak az irodája és a raktára.

Budapest (minisztériumi tisztviselő családjának lakásai)

Zsámár József

A Pongrácz úton régi kis házak álltak: húsz négyzetméteres szoba, mellette egy kicsi főzőfülkeszerűség meg egy kis mosdó – ebből állt a családi ház, itt születtünk mind a ketten, a húgom és én. A szomszéd lakásban lakott a nagymama. A Pongrácz útról elkerültünk Budatéténybe, ott egy nagyon szép villát bérelt ki édesapám, ő akkor segédtitkár lehetett a minisztériumban. A nagymama oda már nem jött velünk, akkor ment a nagynénémhez Győrbe, és aztán már ott lakott végig.

A következő évben költöztünk a Muskotály utcába; itt egy hosszú erkélyes, kétemeletes ház második emeletén laktunk. Ez már négyszobás lakás volt, illetve a

cselédlánynak volt egy külön félszobája a konyha mögött. Nem volt központi fűtés, tehát nem az egész házat fűtötték, hanem külön-külön a lakásokat: négy szoba között volt egy kis kamra, és abban egy hőlégalorifer nevezetű kis kazán. Ezt egyszer kellett megrakni, mert folytonégő volt; fölül voltak a szobák felé rácsok, azokon alul-felül járt a meleg levegő. Ez persze azzal járt, hogy a szénét föl kellett cipelni, és azt nem a cselédlány, hanem én cipelgettem. Az alagsorban mindenkinek volt egy pincerésze, ott volt a szénmennyiség, ami egy-egy téltre kellett, meg később az volt az óvóhelyünk, amikor éppen Budapesten tartózkodtunk a háború alatt, és nem Balatonszepezden.

Budapest (lelkészlakás)

Victor István

1938-tól '42-ig épült a Szabadság téri templom. Hát azt én végigélveztem, különösen, hogy az egyházközség vett egy keskeny filmfelvevőt, és Gábor bátyámra bízta, hogy az építkezés minden mozzanatát vegye föl. Azóta se tudom, mi lett azokból a filmekből. Én sokat lábatlankodtam ott, Gábor engem nagyon szeretett, és a bátyáim közül én is őt szerettem a legjobban.

Zűrösen indult az építkezés, mert nem tudták előre, hogy az egész Szabadság tér a hajdani Újépület, a Neugebaude helyén van, és ott, az egyház telkén a lovassági istálló volt, a trágyadomb. Úgyhogy ott nem tudom, hány méter mélyen fel volt lazulva a talaj, és óriási nagy kubikus munkát kellett végezni. Még akkor nem voltak gépek, hanem csákánnyal, lapáttal vágta a földet, és kis kétkerekű kordékkal lovacsákák húzták föl; csak az első kordé lován ült valaki, a többi ló ment utána simán – öt-hat, nyolc ilyen kordé járt folyamatosan. Én, mint kisgyerek ezt nagyon élveztem, gyönyörködtünk benne, ott lábatlankodtunk a munkások között. És aztán – hát éppen emiatt, hogy ilyen laza a talaj – egy betonvázis épületet csináltak, tehát vízszintes-függőleges betongerendákból van összerakva az egész, aztán téglából a darabok befalazva. Mikor már az emeletek alakultak, akkor jött édesanyám és magyarázta az építésznek, hogy a lelkészlakást hogyan csinálja, hogy a családnak jó legyen. Egy iparművészeti főiskolai tanár csinálta a belső tervezést, úgyhogy nagyon szép lett belülről a templomhelyiség is: ott van faragott kő, és van vasrács meg festett üveglakok, és egy nagy alagsori terem, ahol mindenféle előadásokat lehetett

tartani. Háború alatt persze ott is bement minden ablak. Egyszer jött egy orosz kiskatona, tele fegyverrel. Benézett a törött ablakon: „Tam bozse!” – hogy ott van az Isten.

A Szabadság téri templom kívülről úgy néz ki máig is, mint egy hatemeletes ház. Ezzel egy időben építették három házzal arrébb az akkori Pénzügyi Központot, ami később, a háború után Kohó és Gépipari Minisztérium lett. A főváros ajándékba adta a telket az egyháznak, de azzal a kikötéssel, hogy a külső képnek olyannak kell lenni, mint a Pénzügyi Központnak. És mivel az műkő burkolattal volt, hát itt is műkő burkolattal kellett a hat emeletet beborítani.

A mi lakásunk volt az egész ötödik emelet. Hétszobás lakás volt: egy ebédlő, egy hall, öt kisebb szoba. Az egyik cselédszoba volt, a bátyámnak volt külön egy szobája, a két utána következőnek egy, és nekünk, a két kicsinek is egy. Fürdőszoba és még külön egy zuhanyozó is volt; a fürdőszoba gyönyörű, nagy ablakkal nézett a Szabadság térre, ott egész panoráma volt. A konyha is ilyen volt.

Szobalány, az mindig volt, a negyvenes években még szakácsnő is. Testvérek voltak, két kunszentmiklósi lány, akikkel nagyon jóba lett az egész család. Aki szakácsnő volt, a Rózsi, azt kitaníttatta édesapám óvónőnek. Az egyházközségnek még volt portása is – ő még csákó kalappal járkált –, és volt egy egyházi, akinek egy velem idős korú fia volt. 11-12 éves koromban ő lett a rossz szellemem, ő tanított tujázni [*a villamos ütközőjén utazni – a szerk.*] is, meg a Dagály utcai fürdőbe belopózkodni is – a kerítés alatt másztunk be, akkor még csak drótháló kerítés volt. Úgyhogy hol engem vert édesapám, és ők hallgatták a fölöttünk levő lakásból, hol őt püfölte az édesapja, s akkor mondta a Rózsi szakácsnő, hogy „csiholják a Pistát”.